

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕН. І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків
Reflection of family relations on the image of the future family in teenagers

Виконала здобувачка заочної форми навчання
спеціальність 053 Психологія

освітня програма Психологія

Тумбашян Катерина Анатоліївна

Керівник професор, доктор психологічних наук,
Кіреєва З.О. _____

підпис

Рецензент проф. доктор психологічних наук,
Асєєва Ю.О.

Рекомендовано до захисту:

Захищено на засіданні ЕК № _

Протокол засідання кафедри

протокол № _ від ____ 2023 р.

№ 4 від 29.11.2023р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

_____ _Кіреєва З.О

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ РОДИНИ І БАТЬКІВСТВА	6
1.1. Структура сімейних систем.....	6
1.2. Дисфункціональна сім'я як передумова негативного психічного стану дітей	14
1.3. Наслідки виховання у дисфункційній родині.....	24
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	32
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ РОДИННИХ ВІДНОСИН НА ОБРАЗ МАЙБУТНЬОЇ СІМ'Ї У ПІДЛІТКІВ.....	34
2.1. Підлітковий вік, підлітково-батьківські стосунки майбутня перспектива.....	34
2.2. Етапи і методики вивчення впливу відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків.....	38
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	41
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ РОДИННИХ ВІДНОСИН НА ОБРАЗ МАЙБУТНЬОЇ СІМ'Ї У ПІДЛІТКІВ.....	44
3.1. Особливості сприймання родинних відносин підлітками... ..	44
3.2. Емоційне насильство, в підлітків хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство	58
3.3. Образ відносин у майбутній родині підлітків та рекомендації батькам.....	63
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	67
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Родинні стосунки є системою, що виховує і підтримує з дитинства, з метою розвитку і формування таких якостей, як довірливість, відповідальність, незалежність та інші. Але, домашнє середовище, в якому ростуть діти, може бути джерелом несприятливих умов, що впливають як на розвиток (Brian Brown & Lichter; Bussemakers & Kraaykamp, Felitti та ін.; Wickrama, Conger, & Todd Abraham). Стресовий досвід у сімейному житті може зменшити життєві шанси дитини. У зв'язку з цим дослідження в психології вказують на важливість сімейного неблагополуччя, маючи на увазі дорослішання в сім'ї з одним із батьків, в неповній сім'ї, з батьками, які чинять насильство, або з батьками, які страждають на психічні розлади або фізичні розлади. Діти, які переживають такі форми сімейного неблагополуччя, як правило мають більше проблем у розвитку (Felitti та ін., Giovanelli, Mondì, Reynolds, & Ou.,; Hardesty & Ogolsky, McLanahan, Tach, & Schneider; Mensah & Kiernan).

Токсичність родинних відносин - надзвичайно поширене явище. Це неприємна правда. Діти та підлітки, які стали жертвами емоційного поганого поводження, часто виростають дорослими з низкою психологічних, соціальних та поведінкових труднощів. Дослідження показують, що вони часто піддаються підвищеному ризику як психічних, так і фізичних захворювань, включаючи розлади харчової поведінки, порушення психологічного функціонування, депресію, низьку самооцінку та ознаки комплексного посттравматичного розладу.

Опублікована велика кількість літератури, яка заглиблюється в специфіку шкоди, що завдається неблагополучними родинними відносинами своїм дітям. Однак не існує єдиного фактору, який би пояснював, чому та чи інша дитина стала неблагополучною дорослою людиною. Розуміння причин виникнення проблем у сім'ї є дуже важливим. За даними Behere AP, Basnet P, Campbell P 11% дітей походять з неповних сімей, які живуть з біологічними батьками, 89% мають певні порушення в сімейній структурі, в родинних

відносинах. Дві третини дітей зазнали травми, причому фізичне насильство спостерігалось у 36% випадків, 71% повідомили, що один з батьків або брат чи сестра мали психічні розлади. Отже вивчення родинних відносин та їх вплив на майбутній образ родини у підлітків є актуальним.

Мета дослідження: теоретичний аналіз і емпіричне вивчення відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків

Завдання:

- 1) Розглянути сім'ю як складну систему та вплив дисфункціональних відношень на розвиток дитини.
- 2) Проаналізувати підлітковий вік, батьківські стилі виховання, що тісно перетинаються з підлітково-батьківськими стосунками.
- 3) Встановити особливості сприймання родинних відносин підлітками
- 4) Вивчити особливості емоційного насильства в підлітків, хто відчуває викривленим/неглектичним батьківство та встановити їх образ відносин у майбутній родині.

Об'єкт дослідження - родинні відносини

Предмет дослідження - відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків

- **Методи дослідження:**

- *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури);

- *емпіричні:* тестування за допомогою адаптованою варіант «Шкал психологічного благополуччя К. Ріфф» (Ryff's Scales of Psychological Well-being (SPWB), що дозволяє оцінити благополуччя; методики, що спрямована на вивчення батьківських установок та їх вплив на особистість дитини; модифікованого опитувальника для ідентифікації типів акцентуацій характеру підлітків (О. Лічко, С. Подмазін), шкали ставлення до батьків, питань з Опитувальнику емоційного насильства (EAQ), опитувальнику оптимізму (Life Orientation Test – LOT), що розроблений психологами С.Carver та M.Scheier для вимірювання оптимізму, шкали депресії" В.Зунга

та анкетування, щодо образу майбутньої родини; мозковий штурм.

математичної статистики: відсотковий аналіз, факторний аналіз. Математично-статистична обробка даних здійснювалась за допомогою Microsoft Office Word (2007) та комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows (версія 13.0.).

Репрезентативну вибірку склали 78 підлітків.

Дослідження проводилося в офлайн і в онлайн форматі, за допомогою Google форми.

Практична значущість дослідження. Результати дослідження можуть застосовуватися психологами соціально-психологічних служб у діагностичній і психокорекційній роботі з підлітками та батьками. Узагальнені теоретико-емпіричні результати роботи можуть бути використаними в процесі викладання навчальних курсів «Загальна психологія», «Психологія родини/сім'ї», «Вікова психологія».

Апробація дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на круглому столі для аспірантів, та співробітників «Сімейні детермінанти розвитку дитини» у вересні 2023 року та науково-практичному семінарі «Любов дитини, як ресурс розвитку особистості батьків» у жовтні 2023 року.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (72 найменувань, з них – 62 іноземними мовами). Загальний обсяг роботи складає 74 сторінки. Робота містить 6 таблиць, 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ РОДИНИ І БАТЬКІВСТВА

1.1. Структура сімейних систем

Родина є фактором, що впливає на розвиток, поведінку та благополуччя індивіда. Сім'я є основною одиницею дослідження в багатьох соціальних науках, таких як соціологія, психологія, економіка, антропологія, соціальна психіатрія та соціальна робота.

Визначення сім'ї зазнало змін упродовж часу. Традиційну сім'ю можна визначити як групу, яка складається з двох або більше осіб, пов'язаних кровними зв'язками, шлюбом і іноді усиновленням [цит. за 37]. Історично, найпоширенішою формою традиційної сім'ї була родина з двома батьками. Іншою типовою формою сім'ї є розширена сім'я, в якій три або більше поколінь кровних родичів спільно проживають в одному домогосподарстві або комплексі. Розширені сім'ї часто включають двоюрідних братів і сестер, тіток і дядьків, а також інших родичів з великої родини. Різноманітні форми розширених сімей існують у різних частинах світу [цит. за 15].

Сім'ї не лише представляють собою оточення для своїх членів, але також є складними соціальними системами. З точки зору теорії сімейних систем, функціонування сім'ї визначається процесами та взаємодіями, в які включені її члени з метою задоволення своїх потреб, прийняття рішень, встановлення цілей і встановлення правил для себе та для системи в цілому. Мюррей Боуен розробив теорію системного підходу до вивчення родини та встановив вісім взаємопов'язаних концепцій, що формують цю теорію [цит. за 20]. Його основне припущення полягає в тому, що емоційна система, яка розвивалася протягом мільярдів років, впливає на системи міжособистісних відносин у людей. Навіть при наявності розуму, мови, складної психології і культури, люди продовжують виражати базові емоції і вчинки, що спільні для багатьох форм життя. Емоційна система впливає на більшість аспектів людської діяльності і є ключовим чинником у розвитку клінічних проблем. Теорія сімейних систем оперує взаємними, а не лінійними причинно-

наслідковими поясненнями. У лінійній причинності спирається на традиційний підхід "стимул-реакція", де подія "А" викликає реакцію "Б". Однак цей тип редукціоністського підходу не враховує взаємозалежність між індивідами у системі. Відокремлені мікроаналітичні послідовності в сім'ї можуть бути корисними (наприклад, батьки дозволяють доньці-підлітку залишатися на вулиці після комендантської години, щоб уникнути конфронтації), але обмеження нашого фокусу на цих послідовностях не враховує справжню складність сімейних взаємодій. Концепція циркулярної причинності передбачає, що будь-яка поведінка у взаємодії одночасно впливає на інші види поведінки у цій взаємодії та впливає на них. Іншими словами, причинно-наслідкові зв'язки є взаємними та двонапрямленими [цит. за 20].

Сім'ю як систему, тобто як групу взаємопов'язаних суб'єктів, взаємодія яких утворює "третю" реальність, що не відповідає простій сумі частин (принцип некумулятивності). Така модель розуміння сімейної системи вказує на те, що поведінку індивіда можна дослідити, лише звернувшись до сімейного контексту, а отже, до стосунків, які суб'єкт встановлює з іншими членами сім'ї, зокрема з батьками. На думку теоретиків сімейних систем, у сім'ї кожен індивід відіграє певну роль щодо інших членів і щодо сім'ї в цілому [24]. Одне з центральних понять теорії Боуена - диференціація Я. Це поняття описує здатність клієнта керувати своїми емоціями в різних ситуаціях. Цей конструкт описує здатність клієнта керувати своїми емоціями в міжособистісному середовищі. Більш конкретно, ця концепція описує здатність клієнта думати, рефлексувати і не реагувати автоматично на емоційний тиск. Оскільки теорія Боуена охоплює досить складний набір взаємопов'язаних поведінкових концепцій, діагностичний інструмент для оцінки статусу клієнта або сім'ї клієнта в кожній з концептуальних областей теорії був би дуже корисним для терапевта [цит. за 20]. Skowron & Friedlander розробили, валідували та опублікували діагностичний інструмент для вимірювання диференціації Я за допомогою відповідей на чотири субшкали, що стосуються концепцій теорії Боуена. Ці субшкали включають емоційну

реактивність (ER), Я-позицію (IP), емоційне відсікання (EC) і злиття з іншими (FO) [цит. за 59]. Кожна з цих концепцій/стилів поведінки закладена в теорії Боуена і складає концепцію диференціації Я. Зокрема, (i) субшкала ER означає, що "емоційно реактивній людині, як правило, важко зберігати спокій у відповідь на емоційність інших", (ii) субшкала I Position (IP) означає "збереження чітко визначеного почуття власної гідності та продумане дотримання особистих переконань під тиском інших, які вимагають від неї іншого", (iii) субшкала "Злиття з іншими" (FO) описує людей, які "мають мало твердих переконань і вірувань, є або догматичними, або поступливими і шукають визнання і схвалення понад усі інші цілі", і (iv) субшкала "Емоційна відгородженість" (EC) "уособлює реактивну емоційну дистанцію, яка виглядає відстороненою та ізольованою від інших і схильна заперечувати важливість сім'ї". Також центральним припущенням теорії є те, що на взаємозалежності між сімейними стосунками впливають неявні зв'язки і правила доступу до ресурсів, матеріалів і підтримки в сім'ї [цит. за 20]. Як наслідок, структура сім'ї може впливати на поведінку індивіда з плином часу. Відповідно до системної перспективи, об'єкт дослідження переміщується від індивіда, або від діадичних стосунків мати-дитина, до всієї системи взаємодій, в якій живуть члени сімейного ядра. Орієнтовані таким чином дослідження сім'ї показали, що не індивідуальні характеристики або поведінкові змінні, а динамічна взаємодія між усіма членами сім'ї та роль, яку кожен з них відіграє по відношенню до інших, можуть пояснити адаптивний або проблемний розвиток членів сім'ї [цит. за 59]. Зокрема, якщо перші теорії та клінічні дослідження були зосереджені на емоційних аспектах і на вираженні батьками прихильності до своїх дітей, то останні дослідження цікавляться силами між членами сім'ї, які підтримують або впливають на психологічний розвиток дітей [16].

Протягом кількох десятиліть теорії сімейних систем надавали унікальне розуміння міжособистісний вплив на психологічні та поведінкові проблеми дітей та підлітків. Спираючись на принципи загальної теорії систем у фізичних

науках, відійшли від погляду на дитину як на первинне джерело проблем або як єдиний об'єкт лікування, і визначили шляхи, якими проблеми дитини лежать у більш широкому середовищі та в мережі або "системі" сімейних стосунків (Ніколс і Шварц, 2006). Були розроблені різні клінічні застосування, які забезпечують конкретну методологію і термінологію для оцінки та реагування на складні сімейні та контекстуальні на психологічні, емоційні та поведінкові проблеми дітей. Принципи однієї з таких програм, Структурної сімейної терапії (Structural Family Therapy). Structural Family Therapy (СФТ) є однією з теоретичних основ, які найчастіше використовуються для концептуалізації та вивчення динаміки сімейної системи (Walsh & McGraw, 2002). Її корисність має підтримку в сім'ях з різним соціально-економічним статусом, етнічною приналежністю та конфігурацією. Поняття сім'ї, як воно визначене в СФТ, невіддільне від ширшої спільноти, або екоструктури, в якій живе сім'я (Aronte, 2009)[15]. Згідно з СФТ, "структура сім'ї" - це повторювані моделі взаємодії в сім'ї, які визначають, як члени сім'ї ставляться до сім'ї, які визначають, як члени сім'ї ставляться один до одного та до зовнішнього світу, якими видами діяльності займаються члени сім'ї, і як ролі, які кожен член сім'ї відіграє в контексті сімейного життя пов'язані з впливом зовнішніх систем (Lonigan 2009)[45]. Хоча сімейні структури не є ідентичними, усі вони мають три спільні елементи:

- ієрархія влади,
- визначення меж
- функціональний розподіл обов'язків між членами сім'ї

(Broderick)[19].

Влада в сім'ї визначається як рівень впливу, який кожен член сім'ї має на прийняття рішень (Gonzales)[34]. В ідеалі, влада в сім'ї організована в рамках ієрархії поколінь, в якій батьки або інші дорослі, що несуть основну відповідальність за виховання дітей мають найбільшу владу у прийнятті сімейних рішень і встановленні правил для дітей.

Сімейні межі визначаються як негласні правила, які визначають, хто і як бере участь у виконанні різних сімейних функцій (Kilpatrick & Holland, 2006). Вони регулюють обсяг спілкування між членами сім'ї та між сім'єю та зовнішнім світом, включаючи шкільну систему[цит за 44]. Оптимальна сім'я має прозорі кордони (Madden-Derdich, Estrada, Updegraff, & Leonard, 2002); тобто вони є достатньо проникними, щоб дозволити проникати потоку нової інформації між окремими суб'єктами всередині системи та між системою та її оточенням, але при цьому достатньо суттєві щоб підтримувати автономію кожного суб'єкта і системи в цілому. Коли кордони між батьками та дітьми чітко окреслені, батьківський вплив на дітей є явним і постійним, але не настільки владним, щоб пригнічувати розвиток особистої компетентності та впевненості в собі. За умови продуманого керівництва та підтримки з боку батьків, діти, які живуть у сім'ях з чіткими межами, навчаться розпізнавати власні сильні сторони, приймати свої обмеження, а також спокійно і впевнено пристосовуватися до звичайних і несподіваних змін, що відбуваються в їхньому житті (Minuchin, 1982)[48].

Розподіл повноважень і відповідальності між дітьми відбувається відповідно до їхнього віку, щоб забезпечити їм максимум можливостей для досягнення успіху та позитивної самооцінки. Розподіляючи та координуючи свої повноваження, батьки підвищують ймовірність того, що у них буде достатньо часу, енергії та впливу для забезпечення ефективного сімейного лідерства, а також послідовного керівництва і підтримки в розвитку своїх дітей.

Окремо науковцями розглядається вирівнювання, що відноситься до зв'язків, що формуються між двома або більше членами сім'ї з метою об'єднання індивідуальної влади і здійснення більшого колективного впливу у сім'ї. Вони призводять до створення різних підгруп або "підсистем" у сім'ї, які часто необхідні для досягнення основних сімейних завдань. Серед них подружжя і батьківська підсистема є особливо важливими для успішного виховання психологічно та емоційно здорових дітей. Життєздатна подружжя

підсистема - це така, в якій дорослі партнери, що перебувають у шлюбі (або пов'язані іншими стосунками), досягли взаємодоповнюючих стосунків один з одним. З цієї підсистеми діти отримують уроки і моделі функціональної дорослої близькості, відданості комунікації та вирішення проблем. Батьківська підсистема несе основну відповідальність за навчання, захист і встановлення поведінкових обмежень для дітей. Завдяки надійній взаємодії з батьками, які присутні, відповідальні та доповнюють ці завдання, діти формують позитивну самооцінку, вчаться визнавати авторитет і відповідально поводитися з владою, а також безпечно розвивають здібності до самостійного прийняття рішень і самокерування.

МакМастер (McMaster) запропонував модель родини, що також базується на теорії систем. Важливими припущеннями в основі моделі, є наступні:

1. Всі частини сім'ї взаємопов'язані.
2. Одна частина сім'ї не може бути зрозуміла у відриві від решти сімейної системи.
3. Функціонування сім'ї не можна повністю зрозуміти, просто розуміючи кожного з окремих членів сім'ї або підгруп.
4. Структура та організація сім'ї є важливими факторами, які сильно впливають на поведінку членів сім'ї та визначають її членів сім'ї.
5. Трансакційні патерни сімейної системи сильно впливають на поведінку членів сім'ї [цит за 54], [цит за 60] .

Модель МакМастера, як ми бачимо, не охоплює всіх аспектів функціонування сім'ї, але визначає ряд аспектів, які ються важливими у роботі з клінічно представленими сім'ями. Щоб зрозуміти сімейні структури, організацію та трансакційні патерни, пов'язані з сімейними труднощами необхідно вивчити шість вимірів сімейного життя: вирішення проблем, комунікація, ролі, афективне реагування, афективна залученість і контроль поведінки. Модель МакМастера не є вичерпним переліком усіх аспектів

функціонування сім'ї, а лише тими які, як очікується, будуть корисними в клінічному контексті. Отже,

1) Вимір вирішення проблем визначається як здатність сім'ї вирішувати проблеми на рівні, який підтримує ефективне функціонування сім'ї. Сімейна проблема розглядається як питання, для якого сім'я не може знайти рішення, і наявність якої загрожує цілісності та функціональній спроможності сім'ї. Не всі "проблеми" розглядаються, оскільки деякі сім'ї мають постійні невирішені труднощі, які не загрожують їхній цілісності та функціонуванню. Проблеми концептуально поділяються на інструментальні та афективні. Інструментальні проблеми - це механічні проблеми повсякденного життя, такі як управління грошима або вибір місця проживання. Афективні проблеми - це проблеми, пов'язані з почуттями та емоційними переживаннями.

2) Комунікація. Ми визначаємо комунікацію як спосіб обміну інформацією в сім'ї. Основна увага приділяється вербальному обміну. Невербальні аспекти сімейної комунікації, очевидно, важливі, але не розглядаються тут через можливість їх неправильної інтерпретації. Комунікація також поділяється на інструментальну та афективну сфери. Крім того, оцінюються два інші незалежні аспекти комунікації: комунікація є чіткою чи замаскованою? Перша відмінність фокусується на ясності, з якою відбувається обмін інформацією. Чи є повідомлення чітким, чи воно замасковане, розпливчате і замасковане? Останнє відмінність враховує, чи повідомлення чітко спрямоване до людини, для якої воно призначене [цит за 60].

3) Ролі. Ми визначаємо сімейні ролі як повторювані моделі поведінки за допомогою яких люди виконують сімейні функції. Це рутинні сімейні завдання, такі як приготування їжі чи винесення сміття. Наша модель поділяє сімейні функції на інструментальну та афективну сфери, як зазначалося вище. Крім того, функції поділяються ще на дві додаткові сфери: необхідні сімейні функції та інші сімейні функції. До необхідних функцій

сім'ї належать ті, якими сім'я повинна постійно займатися для того, щоб добре функціонувати. Ці функції можуть бути інструментальними, афективними або їх поєднанням. Інші функції сім'ї - це ті, які не є необхідними для ефективного функціонування сім'ї, але виникають в тій чи іншій мірі в житті кожної сім'ї. Важливо розглянути кожен групу функцій [цит за 60].

4) Афективна чуйність. Афективна реактивність визначається як здатність сім'ї реагувати на низку стимулів відповідною якістю та кількістю почуттів. З точки зору якості, нас цікавлять два питання. По-перше, чи реагують члени сім'ї на весь спектр почуттів, які виникають в емоційному житті людини? По-друге, чи пережита емоція співзвучна зі стимулом і ситуативним контекстом? Кількісний аспект фокусується на ступені реагування і розглядається як такий, що простягається вздовж континууму від відсутності або недостатньої реакції до розумного або очікуваного реагування до надмірного реагування.

5) Афективна залученість. Вимір афективного залучення визначається як ступінь, до якого сім'я в цілому проявляє зацікавленість до діяльності та інтересів окремих членів сім'ї та цінує їх. Основна увага приділяється тому, наскільки і в який спосіб члени сім'ї виявляють зацікавленість і вкладають себе один в одного. Однак афективна залученість не просто стосується того, що сім'я робить разом, а скоріше того, наскільки сім'я робить разом, а скоріше ступінь залученості між членів сім'ї.

б) Контроль поведінки. Вимір контролю поведінки визначається як модель, яку сім'я приймає для управління поведінкою в трьох типах ситуаціях. По-перше, існують фізично небезпечні ситуації, коли сім'я повинна відстежувати та контролювати поведінку своїх членів. По-друге, є ситуації, пов'язані із задоволенням і вираженням психо-біологічних потреб або вираження психобіологічних потреб або потягів, таких як їжа, пиття, сон, дефекація, секс і агресія. І, нарешті, є ситуації, пов'язані з міжособистісною соціальною поведінкою як між членами сім'ї, так і з людьми за її межами. Важливо враховувати поведінку всіх членів сім'ї в кожному типі ситуацій.

Оцінюючи адекватність правил і стандартів сім'ї, необхідно враховувати вік і статус осіб, яких це стосується, необхідно враховувати їхній вік і статус. Сім'ї розробляють власні стандарти прийнятної поведінки, а також ступінь свободи дій щодо цих стандартів, а також ступінь свободи, яку вони дозволяють. Характер цих стандартів і ступінь свободи для прийнятної поведінки визначають ступінь контролю за поведінкою в сім'ї [цит за 54]

На додаток до шести основних вимірів функціонування сім'ї, модель Модель МакМастера розпізнає дисфункціональні транзакційні патерни, які стосуються характерної або поширеної взаємодії між членами сім'ї, які пов'язані з порушенням функціонування в одному або декількох вимірах функціонування сім'ї, описаних вище. Як правило, ці дисфункціональні транзакційні патерни слугують для зменшення тривожності в сім'ї в цілому або в певній підгрупі сім'ї, за рахунок загального функціонування сім'ї. Взаємозв'язок між транзакційними патернами та іншими вимірами моделі МакМастера є складним. Ми не вважаємо, що дисфункціональні транзакційні патерни обов'язково є першопричиною сімейного неблагополуччя, оскільки справжні "причини" важко встановити в таких складних системах, як сім'я.

Підсумовуючи, можна сказати, що підхід до сім'ї за МакМастером - це комплексна модель з інтегрованим набором теоретичних конструктів, інструментів оцінки.

Погляд на сім'ю з точки зору її основних структурних характеристик дає змогу встановити засоби, за допомогою яких можна більш конкретно визначити передбачувані переваги функціональної сімейної системи для дітей. Структурний погляд на сім'ю забезпечує аналогічний засіб для кращого розуміння та визначення потенційної шкоди для дітей, які зростають у менш функціональній сімейній системі.

1.2. Дисфункціональна сім'я як передумова негативного психічного стану дітей

Неблагополучна (дисфункціональна) сім'я - це сім'я, в якій конфлікти, насильство, зловживання психоактивними речовинами та сексуальне насильство трапляються часто та/або призводять до довготривалих наслідків. Неблагополучна або дисфункціональна сім'я часто стигматизується як неповна сім'я, хоча насправді це не завжди звучить так. Існує так багато причин чому виникають неблагополучні сім'ї. Насильство, діти з сімей, де існує насильство, стикаються з високим ризиком розвитку психічних розладів, зловживання психоактивними речовинами або виявлення самого насильства. Дослідження показують, що діти, які виростають в таких сім'ях, мають підвищений ризик стати жертвами насильства в майбутньому. В статті - "Батьківський стрес і результати дитини: посередницька роль сімейного конфлікту" Джулії Х. Джонс, Трентона А. Колла, Сари Н. Вулфорд і Ленор М. МакВей встановили, що батьківський конфлікт і сімейний стрес є прямими передумовами негативного психічного стану дітей. Звичайно, кожна сім'я має свої унікальні проблеми, які проявляються в періодичних депресіях у дітей. Однак у цьому дослідженні було встановлено, що наявність батьківського конфлікту та сімейного стресу свідчить про ризик можливого жорстокого поводження з дитиною (Jones et al.,)[41]. Отже, чим менш стабільною є сім'я, тим більше уваги слід приділяти тому, як ставляться до дітей, щоб запобігти жорстокому поводженню.

Сексуальне насильство, досвід сексуального насильства в сім'ї може призвести до почуття сорому, відторгнення, страху та гніву, що негативно впливає на сім'ю. Вживання батьками психоактивних речовин та наркоманія, участь батьків у нездорових стосунках з психоактивними речовинами може негативно впливати на розвиток дитини, її поведінку та навчальну успішність. Діти, які виростають в сім'ях, де батьки страждають від залежності, можуть мати більшу ймовірність розвитку подібних проблем у майбутньому. Домашнє насильство, що є головною причиною конфліктів та негативних наслідків в

сім'ї, включаючи емоційне, фізичне та сексуальне насильство. Батьківська депресія: депресія серед батьків може обмежити їхню здатність дбати про дитину. Депресія також може вплинути на розвиток соціальних навичок та загальний стан здоров'я дитини. Це можуть бути економічні проблеми, батьки з психічними захворюваннями, насильство в сім'ї та багато інших причин. Розлучення, що може викликати розгубленість, невпевненість, сум або гнів.

В статті Брайана Д'Онофріо та Роберта Емері під назвою "Розлучення батьків і психічне здоров'я дітей"[52] надається огляд наукових досліджень, присвячених сімейним проблемам. Основна думка, яку хотіли донести автори статті, зводилася до припущення, що розлучення в сім'ї - це надійний шлях до пошкодження психіки дітей (D'Onofrio & Emery, 2019) [52]. Особливим висновком дослідження стало те, що співжиття є формою нестабільної організації сім'ї. Діти в сім'ях, де батьки живуть окремо або разом, але не пов'язані шлюбом, частіше страждають від депресії, комунікативних проблем і поганої успішності. В статті Л. Нільсен прослідковується організація спілкування дітей, що живуть в розлучених сім'ях. Зокрема, у статті проаналізовано два варіанти організації спілкування дітей з батьками. Перший - це одноосібна фізична опіка, коли дитина проживає лише з одним із батьків, і другий - спільна фізична опіка, яка передбачає, що дитина проживає з обома батьками. Згідно з результатами двадцяти п'яти досліджень, спільна фізична опіка дає кращі результати для дитини (Nielsen, 2018). Найважливіше, що результати однакові для розлучених сімей, незалежно від рівня доходу сім'ї.

Отже, неблагополучна сім'я може негативно вплинути на психіку і поведінку як батьків, так і дітей. Неблагополучна сім'я впливає не лише на психічний чи психологічний стан дитини, але й на її фізичний стан. Більшість дітей можуть завдавати собі шкоди та звинувачувати себе.

Існує багато видів дисфункціональних сімей, які поділяються на

1. Контролююча сім'я - надмірно контролююча і надмірно старомодна. Батьки критикують своїх дітей як покарання. Вони часто недооцінюють, критикуючи свою дитину як словесне насильство, яке має довготривалі

наслідки. Жорстоко критикуючи авторитарним і диктаторським тоном щодо зовнішнього вигляду дитини, академічну успішність, навички чи базові цінності дитини. Батьки дуже прямолінійні, а деякі використовують тонкі приниження, замасковані під гумор.

2. У хаотичній сім'ї часто спостерігається дезорганізація як на побутовому, так і на особистісному рівні, в якій домінує багато проблем, що призводить до нерішучості та непослідовності батьків а діти відчують себе покинутими. Це призводить до того, що не має зв'язку між членами сім'ї.

3 У сім'ї, яка опікується, бракує батьківського авторитету. У ній уникають розбіжностей і почуття надмірно захищаються. Це призводить до того, що батьки приділяють багато уваги своїм дітям. Члени сім'ї тут часто виявляються недисциплінованими.

4. Співзалежна сім'я має сильний конформізм всередині сім'ї, але їй бракує самоспрямованості. Батьки надмірно власницькі, що змушує їхніх дітей відчувати себе пригніченими. Це призводить до того, що члени сім'ї почуваються невпевнено.

Зі структурної точки зору, дисфункціональна сімейна система існує тоді, коли проблеми в одному або декількох ієрархічних, граничних або узгоджувальних елементах її структури погіршили її ресурси для подолання та ефективної адаптації до контекстуальних стресорів (Гольденберг і Гольденберг, 2004)[33]. Коли адаптаційні ресурси перевантажені, сімейна система більше не може успішно справлятися з повсякденними стресовими факторами або адекватно сприяти зростанню її окремих членів (Colapinto, 1995)[цит за 33].

Дисфункціональна ієрархія.

Вважається, що дисфункціональна ієрархія існує тоді, коли батьки не виконують свою відповідальність за лідерство в сім'ї (Kilpatrick & Holland, 2006)[43]. Причин неспроможності батьків взяти на себе лідерство в сім'ї є багато. До них відноситься: зловживання психоактивними речовинами, психічні розлади, нехтування, підліткові зловживання психоактивними

речовинами, психічні захворювання, молодість, подружні розбіжності, негативне рольове моделювання, втома від роботи і брак батьківських навичок

Неправильне батьківське лідерство в сім'ї може спричинити агресію у дітей, особливо якщо воно включає в себе нехтування або жорстоке поводження, або якщо через моделювання агресії в подружніх чи батьківських стосунках, діти починають включати агресію у свої стосунки з батьками. а їхні стосунки з іншими (Джеймс, 1995)[42].

Нехтування. Діти недбайливих батьків позбавлені структури та/або виховання необхідних для того, щоб відчувати себе в безпеці та бути компетентними. Без послідовного батьківського керівництва у виконанні повсякденних завдань, діти, швидше за все, зазнаватимуть частих і повторюваних невдач, що, зрештою, сприятиме формуванню у них уявлення про власну неадекватність і некомпетентність. Без відповідного батьківського прикладу, підтримки та розради перед обличчям поразки, вони не зможуть розвинути здатність стримувати свої емоції та "самозаспокоюватися" під час емоційного стресу (Gallop, 2002)[35]. Їм бракує навичок і впевненості, необхідних для досягнення успіху в житті, а також самоконтролю, необхідного для того, щоб впоратися з болем і розчарування від постійних невдач, діти недбайливих батьків, зі зрозумілих причин, піддаються підвищеному ризику надмірної (в тому числі насильницької) реакції на реальні та уявні життєві виклики.

Зловживання. Зловживання батьківською владою визначається як використання батьками покарання як засіб вираження власного гніву та обурення, а не як інструмент для належної зміни поведінки своїх дітей (Patterson, 1982)[56]. Коли поведінка батьків загрожує безпеці та благополуччю дітей, діти страждають від заплутаного колапсу поведінкової стратегії, оскільки одночасно виникають імпульси наблизитися до батьків як до притулку безпеки і втекти від джерела тривоги (Hesse & Main, 2000). Не маючи змоги контролювати умови, за яких вони можуть безпечно наблизитися до свого піклувальника, діти, які зазнали насильства, можуть реагувати

дезорганізовано, дезорієнтовано, включаючи спроби компенсувати втрату контролю шляхом здійснення фізичного, іноді насильницького, контролю над найближчим оточенням (McAdams & Foster, 1999)[49].

Негативне рольове моделювання. Як зазначалося раніше, саме через взаємодію з батьківською підсистемою діти в сім'ї вчаться визнавати авторитет і, зрештою, адекватно керувати належним чином управляти більшою мірою особистої відповідальності та влади. Однак, через ту саму дв вони також можуть навчитися зловживати владою, коли зловживання владою є переважною моделлю, яку надають їхні головні опікуни. Зловживання поведінковими моделями а також стереотипна нерівність у розподілі влади, заснована на гендерних та расових упередженнях передаються від батьків до дитини через процес соціального навчання.

Очевидно, що свідчення батьківського розладу пов'язане з агресією у дітей, особливо у хлопчиків. Діти, які стають свідками погрози та акти насильства з боку батьків або між батьками, найбільш схильні до насильства самі (Erdiller, 2003).

Дисфункціональні кордони.

Функціональність сімейних кордонів визначається ступенем їхньої проникності та гнучкості (тобто їх чіткістю), а не ступенем їх відповідності певній бажаною чи оптимальною конфігурацією (Nichols & Schwartz, 2006)[47]. За умови, що їхні межі чіткі, сім'ї практично безмежних конфігурацій можуть досягти функціонального балансу автономії та зв'язку між окремими членами і підсистемами, а також з їхніми безпосередніми підсистемами та їхнім безпосереднім оточенням. Однак, надмірно жорсткі ("роз'єднані") або дифузні ("заплутані") кордони всередині сім'ї або між сім'єю та її оточенням можуть зашкодити ефективному функціонуванню системи - особливо для її підтримки дітей, що розвиваються (Minuchin, 1982)[48].

Роз'єднання. Сім'ї з розмитими межами між їхніми членами та підсистемами піддаються підвищеному ризику позбавлення дітей участі дорослих, необхідної для здорового психологічного розвитку. У таких сім'ях

передача настанов і підтримки від батьків до дітей буде обмеженою, так само як і можливість для взаємного обміну любов'ю. Понад 30 років дослідження показують, що депривація любові відіграє вирішальну роль у розвитку агресивних розладів у молоді (Bandura & Walters, 1966; Field, 2002)[16]. Якщо батьки не надають добровільної підтримки та емоційного залучення до дітей, дітям не залишається нічого іншого, окрім як примусити їх до цього через деструктивну (в тому числі насильницьку) поведінку, яка вимагає негайного та інтенсивного втручання батьків. У той час як діти в сім'ях з чіткими кордонами не потребують особливих зусиль, щоб отримати батьківську увагу та участь, діти в сім'ях з роз'єднаними межами можуть зрозуміти, що батьківський зв'язок, наданий їм у відповідь на їхню насильницьку поведінку, є кращим для них, ніж відсутність такого зв'язку взагалі.

Переплетення. У сім'ях з розмитими межами між членами та підсистемами, як правило, відсутня чітка ієрархія поколінь. Як наслідок, діти і дорослі можуть легко обмінюватися ролями, а батьківський контроль часто стає неефективним (Goldenberg & Goldenberg, 2004)[35]. Батьки з неефективним контролем менш схильні дисциплінувати девіантну поведінку дітей або дотримуються дисциплінарних заходів, коли вони вживаються. Ризик фізичного насильства в сім'ї зростає, коли погрози дисциплінарними заходами без відповідних дій нівелюють цінність того, що Джеймс (1995)[42] назвав "дисциплінарною валютою" сім'ї. Коли загроза дисциплінарного покарання не застосовується, їхня сила як стримуючого фактору для майбутньої поганої поведінки (тобто, їхня валютна цінність) зменшується, а серйозність проступку, який залишається безкарним, переосмислюється на більш високий рівень. Ескалація суворості майбутніх дисциплінарних заходів стає необхідною для того, щоб бути відповідною до все більш серйозної поведінки. Щоразу, коли така модель ескалації реакції на поведінку стає основним засобом вирішення проблем у стосунках в сім'ї, насильницька поведінка серед її членів виявляється передбачуваним і ймовірним побічним продуктом (Olweus 1979; James, 1995).

Ізоляція сім'ї від громади. Як зазначалося раніше, сім'ї повинні підтримувати чіткі межі зі своїм оточенням, приймаючи вплив зовнішнього світу, щоб необхідні зміни та адаптація були добре поінформовані, але водночас протистояти зовнішньому впливу, який може загрожувати цілісності сім'ї та її виживанню (Walsh & McGraw, 2002)[70]. Сім'ї з жорсткими межами не визнають потреби в адаптаційних змінах, тоді як сім'ї з розмитими межами не матимуть відчуття спільної мети і напряму, необхідних для здійснення адаптаційних змін. У будь-якому випадку, сім'ї, які не здатні адаптуватися до змін, незабаром виявлять, що їхні інтереси вступають у конфлікт з інтересами постійно мінливого оточення (тобто школи та громади). Члени сімей, які сприймають свою громаду як загрозову та ворожу, з більшою ймовірністю будуть ставитися до інших членів громади у відповідь, більш схильні ставитися до інших членів громади. Діти в таких сім'ях схильні розглядати агресивну поведінку як один із способів виживання у світі, в якому їх вчили, що він завжди "зазіхає на них".

Порушення безпеки подружніх, батьківських та дитячо-батьківських стосунків у сім'ї взаємопов'язані та негативно впливають на продуктивну функцію сім'ї та здоров'я її членів.

Коли стосунки між подружжям порушуються через серйозний конфлікт, діти позбавляються позитивних рольових моделей дорослих, необхідних їм для формування власних уявлень про належну повагу дорослих, близькість і вирішення проблем. Коли узгодженість у виконанні батьківських обов'язків порушується подружніми негараздами, діти піддаються підвищеному ризику відчувати невпевненість у своїх стосунках зі злими, розсіяними батьками (Garber, 2004). Батьківський конфлікт і розлучення не призводять автоматично до психологічної та емоційної шкоди для дітей автоматично не призводять до психологічної та емоційної травми. Однак, якщо батьки не можуть підтримувати первинну, спільну та постійну присутність у житті своїх дітей під час конфлікту та розлуки (що часто є дуже складним завданням), потенційна шкода очевидна (Gardner)[22]. Відчуження, емоційна занедбаність

і зрада – є наслідками неправильних стосунків між батьками та дітьми, кожен з яких схиляє дітей до агресивної поведінки.

Відчуження. Відчуження означає відмову дитини від батьків як надійної основи для захисту, керівництва та комфорту (Gardner, 1998)[22]. У сім'ях, де є серйозні розбіжності, що призвели до відокремлення одного з батьків від сім'ї, ризик відчуження дітей від відсутнього батька відчуження дітей від відсутнього батька підвищується, зокрема, через втрату регулярного доступу до цього батька. Потенціал відчуження посилюється, якщо батьки, які конфліктують між собою використовують слова і поведінку, які ображають один одного в присутності дітей. У такому випадку на дітей чиниться тиск у бік поляризованої орієнтації на одного з "хороших батьків", демонізуючи і, таким чином, усуваючи іншого "поганого батька" як джерело настанов і особистого підтвердження (Гарднер, 1998)[22]. Генералізований гнів і невпевненість через "втрату" відчуженого батька робить дітей вразливими до надмірної, емоційно зарядженої реакції, реакцій (у тому числі насильницьких) під час міжособистісного стресу (Levy & Orlans, 1998). Їх агресія зазвичай виникає як спонтанна, витіснена, емоційна реакція, непропорційна за своєю інтенсивністю до вимог сприйнятого виклику чи загрози, з якими вони стикаються у повсякденному житті. Відчуження залишаються неконтрольованими протягом тривалого періоду часу. З часом покинуті діти можуть втратити будь-яку надію на те, що, шукаючи батьківської турботи, вони її отримають. За необхідності, вони можуть стати емоційно самодостатніми і зневажливо ставитися до авторитетних фігур (і дорослих загалом) як надійним джерелом настанов і особистого підтвердження (Levi & Orlans) [46].

Емоційна занедбаність. Емоційне занедбання стосується сприйняття дітьми того, що їх відкинули значущі дорослі в їхньому житті (Андерсон, 2000). Це ймовірний результат, якщо батьки постійно відкидають спроби своїх дітей звернутися до них за розрадою та захистом.

Відчуження залишаються неконтрольованими протягом тривалого періоду часу. З часом покинуті діти можуть втратити будь-яку надію на те, що, шукаючи батьківської турботи, вони її отримають. За необхідності, вони можуть стати емоційно самодостатніми і зневажливо ставитися до авторитетних фігур(і дорослих загалом) як надійним джерелом настанов і особистого підтвердження (Levi & Orlans, 1998)[46].

За відсутності позитивного підтвердження з боку близьких людей (зокрема, батьків), їхня самооцінка буде ґрунтуватися на здатності досягти успіху без батьків), їхня самооцінка формуватиметься на основі здатності досягати успіху без допомоги, а часто за рахунок інших. Схильність покинутих дітей до узагальненої ворожості та антисоціальної поведінки, як видається, має два джерела: одне з них є відкритим проявом інтерналізованої образи та гніву через незадоволену потребу в безпеці, а інше - механізм, за допомогою якого вони тримають інших на відстані, достатній для того, щоб не поставити під загрозу їхню бажану автономію та самодостатність (Maysless, 1996). Їх агресивна поведінка, швидше за все, є навмисною, розрахованою і корисливою і не обов'язково є прямою відповіддю на безпосередній виклик або загрозу.

Зрада. Про зраду говорять тоді, коли ті, від кого залежить наша безпека і виживання, порушують довіру (Sivers, Schooler, & Freyd, J.,)[цит за 32]. Динаміка зради у стосунках між батьками та дітьми було представлено при описі підвищеної схильності до насильства у дітей, які зазнали батьківського насильства. Діти, які зазнали насильства, можуть страждати від надзвичайної тривоги та фрустрації, що часто проявляється у вигляді генералізованої ворожості та насильства, як результат того, що вони опинилися в ситуації поведінкового парадоксу, в якому імпульси рухатися до батьків за захистом і тікати від батьків у страху одночасно активуються (Main, 1996). Без послідовного і точного формуючого досвіду розрізнення небезпеки і безпеки у відносинах з батьками, зражені діти, будуть непослідовними і дезорганізованими у своїх реакціях на подальшу соціальну взаємодію і,

швидше за все, будуть надмірно агресивно реагуватимуть на хибно сприйняті загрози небезпеки, особливо у стосунках з авторитетними особами.

За словами американського психотерапевта Мартіна (Martin, 2018) у книзі "Наслідки дорослішання в неблагополучній сім'ї" (The Effects of Growing Up in a Dysfunctional Family), неблагополучні сім'ї не знають, як поводитися здорово. Батьки в неблагополучних сім'ях зазвичай зайняті своїми проблемами і нехтують своїми дітьми. Вони піклуються про залежного або неблагополучного партнера, тому їм не вистачає часу, енергії чи емоційного інтелекту, щоб приділяти увагу, цінувати та підтримувати почуття своїх дітей.

Вчені вважають, що поведінковий вплив неблагополучної сім'ї на дорослу дитину є наступним:

1. Дітям важко довіряти іншим людям за межами сім'ї, оскільки деякі неблагополучні батьки не в змозі захистити своїх дітей, навчити їх виживати в непередбачуваних умовах.

2. Діти часто відчують себе самотніми і безнадійними, тому що думають, що ніхто інший не переживає через те, що вони переживають у неблагополучній сім'ї.

3. Діти часто відчують себе неадекватними і винними, пригнічуючи свої справжні почуття до своїх батьків. Вони уникають своїх справжніх почуттів, відволікаючись від болю коли бачать, що батьки гніваються або сваряться на них,

4. Діти часто відчують сильну тривогу, чутливість, стрес і нелюбов до себе через непередбачуваність і помилковість їхніх дій. Через непередбачуваний і нестабільний стан своїх батьків, їм доводиться брати на себе роль мініатюрних дорослих,

5. Самооцінка дітей страждає, тому що вони не вчаться поважати свої почуття, які можуть продовжуватися і в дорослому віці.

6. Самозвинувачення, тому що сім'я руйнується через секрети і сором за свою дисфункцію, що змушує дітей почуватися самотніми і безнадійними не маючи з ким поговорити.

Таким чином, батьківсько-дитячі стосунки є важливими для психологічного розвитку, дисфункційні стосунки є фактором ризику психологічних розладів, що підтверджено у клінічних дослідженнях.

1.3. Наслідки виховання у дисфункційній родині

Вчені виокремлюють, наступні поширені токсичні сімейні патерни, які люди переносять у доросле життя

Хронічні конфлікти, які дихають ще більшою токсичністю. У них складно орієнтуватися. Більшість таких дорослих знайомі з конфліктами де батьки, брати, сестри не проявляють повагу і толерантність, в токсичних сім'ях такі конфлікти тривають роками і що призводить до почуття образи, зради і навіть страху. Конфлікт створює атмосферу самотності вдома, яку діти змушені компенсувати надмірним використанням соціальних мереж (He et al., 2021). Тому факт залежності дітей від віртуального спілкування можна використовувати як ознаку неблагополучної сім'ї.

Інфантилізація - це процес, за якого дорослі особи перетворюються на дітей. Це може статися, коли батьки ведуть себе як діти, намагаючись маніпулювати своїми дорослими дітьми і змушувати їх доглядати за ними. В цьому випадку батько опускається до рівня дитини. З іншого боку, дитина може виявляти інфантильне ставлення до батьків, спілкуючись з ними з вищезазначеним насмішливим тоном і намагаючись позбавити їх влади та незалежності. Також інфантилізацією може бути ситуація, коли батьки не дозволяють своїм вже дорослим дітям бути незалежним. У будь-якому випадку інфантилізація веде до падіння самоповаги та відчуття власної влади, які повинні бути притаманні дорослому.

Пастка одомашнення - гіперопіка: У цьому випадку батьки намагаються виховати дитину так, щоб вона була залежною від них. Батьки контролюють дитину в кожному аспекті життя, і, таким чином, намагаються зробити дитину продовженням себе. Це дуже нездоровий процес.

Одержимість дефектністю. Це відбувається, коли комусь потрібно бути досконалим, незалежно від того, якою ціною. Це може бути так,

Ще одним наслідком виховання у дисфункційній родині є питання розладів харчової поведінки у підлітковому віці. Широко відомо, що підлітковий вік є важливим етапом розвитку, під час якого відбуваються важливі зміни в соціальному, поведінковому та емоційно-мотиваційному функціонуванні [12]. З огляду на ці характеристики, дослідники вказують на підлітковий вік як на фазу розвитку, пов'язану з ризиком виникнення розладів харчової поведінки [13, 14]. З точки зору взаємовідносин, оскільки підлітковий вік є періодом життєвого циклу, що характеризується прогресуючою незалежністю від батьків то вчені стверджують, що сімейні фактори забезпечують або не забезпечують реальну основу для поведінкового та емоційного благополуччя підлітка, в тому числі і щодо ризикованої поведінки. Вчені визнають розлади харчової поведінки у підлітків пов'язані з індивідуальною вразливістю, з іншого боку, вплив сім'ї слід визнати важливим елементом, пов'язаним з виникненням і підтриманням патології [20,21,22]. Зокрема, деякі реляційні аспекти, такі як функціонування сім'ї та характеристики і якість стосунків між членами сім'ї, викликають все більший інтерес серед клініцистів і дослідників [23,24,25,26,27]. Зокрема, стосовно розладів харчової поведінки, теорія сімейних систем визначає стосунки між членами сім'ї як елемент, що може відігравати вирішальну роль у виникненні та підтримці розладів харчової поведінки [44,45]. Як наслідок, з часом були розроблені різні моделі сімейних взаємодій, в тому числі системно-реляційний підхід.

В рамках теоретичної моделі сімейної терапії два напрямки, представлені системними реляційними теоріями [35,46] та психосоматичними або структурними теоріями [33]. У світлі такої концептуалізації сімейної системи відносини між членами сім'ї відіграють вирішальну роль у контексті взаємодій, в яких живе підліток [40,41,42,43]. Насправді, в типовий період життєвого циклу сім'ї, такий як підлітковий вік, сімейні стосунки між

батьками та дітьми можуть мати значний вплив на різні аспекти повсякденного життя, в тому числі на стосунки з вагою та режимом харчування нащадків. Зокрема, стосовно розладів харчової поведінки, теорія сімейних систем, що ідентифікує відносини, наголошує на трансакційних модальностях сімей з проблемами, пов'язаними, головним чином, з відносинами між підсистемою дітей і батьків.

Історично склалося так, що негативна сімейна динаміка є ключовим елементом у розвитку та підтримці розладів харчової поведінки, причому початкова увага була спрямована на нервову анорексію [33,61]., яка згідно з критеріями DSM-5, характеризується обмеженням у споживанні їжі та значно низькою масою тіла, з інтенсивним страхом набору ваги та зміни образу тіла. Точніше, системний підхід постулює, що певні типи сімейної організації тісно пов'язані з розвитком і підтримкою проблем у дітей. Зокрема, досліджуючи тему дисфункцій у функціонуванні сім'ї, які можуть сприяти виникненню розладу харчової поведінки, перші системні концепції нервової анорексії в підлітковому віці, запропоновані моделями психосоматичних сімей [61] або нервової анорексії в підлітковому віці [61], припустили, що в основі розладу лежать специфічні патерни сімейної взаємодії та зміни у відносинах, які також можуть бути детермінантами в підтримці та розвитку захворювання. Ці моделі, по суті, походять з клінічних спостережень і призводять до унікального опису анорексичних сімей як типово жорстких, згуртованих, відданих самопожертві та лояльності до своїх членів [46]. Mara Selvini Palazzoli ще в 1963 і 1988 роках [61] зосередила увагу на стилях і характеристиках батьківської пари. Вчена описує сімейну організацію, яка характеризується нав'язливою, нетерпимою і гіперкритичною матір'ю та батьком, який часто є блискучим, але відсутній у сім'ї. У такому середовищі, де відсутня реальна емоційна підтримка, дівчинка - підліток виражає свій дискомфорт через ненормальну і провокаційну харчову поведінку, яка, з одного боку, дозволяє їй отримати форму контролю і самоствердження у

відносинах з сім'єю, а з іншого боку, призводить до подальшого підтвердження її позиції залежності і самотності [47,48].

S. Palazzoli також бере до уваги комунікативні стилі та інтерактивні моделі сімей з анорексичними доньками, через постійну роботу над перевизначенням емоцій ззовні, які не тільки заперечуються, але й спростовуються. Згідно з цими моделями стосунків, кожен член сім'ї діє у зв'язку з потребами інших і на благо когось іншого. Автор говорить про "тресторонній шлюб", де кожен член сім'ї ніби одружений з двома людьми: Батько з матір'ю і дочкою, а дочка з батьком і матір'ю. Все це не дозволяє доньці здобути справжню незалежність і жити автономним життям. У ті ж роки, що і дослідження представників Міланської школи, Minuchin з колегами [61] представили роль сім'ї в розладах харчової поведінки, концептуалізувавши нову модель нервової анорексії, яка отримала назву "психосоматична сім'я". Вчені говорять про анорексію як про психосоматичний синдром, що характеризується симптомами як фізичного, так і психологічного характеру, який розвивається в певних сімейних організаційних контекстах. Дочка, яка страждає на нервову анорексію, є носієм недуги, яка є її сімейною недугою. Симптоми відіграють важливу роль у підтримці сімейного гомеостазу, оскільки, з одного боку, репрезентують протест доньки проти сімейної системи, конфігуруючись як спроба розірвати статус-кво та псевдоіндивідуалізацію, а з іншого - призводять до утримання доньки в стані залежності від батьків і, відповідно, неможливості змін. У цьому контексті розлади харчової поведінки розглядаються як частина і результат патологічного патерну взаємодії між суб'єктом і сім'єю [61]: Відповідно до цієї перспективи, ми говоримо про "сімейну психосоматику".

Сучасні підходи щодо розладів харчової поведінки в сім'ї у підлітків, надані клініцистами та піонерами сімейної терапії, сприяли створенню загальної моделі цієї патології [61]. Проте, як зазначають Dage та колеги [цит. за 69], перші системні теорії базувалися переважно на суб'єктивних клінічних спостереженнях, а не були емпірично обґрунтованими. Аналіз статей показує,

що лише в останні десятиліття дослідники почали більш системно вивчати взаємовідносини в сім'ях з розладами харчової поведінки. Послідовно деякі автори зосереджували увагу на сімейних взаємодіях у сім'ях з дітьми з розладами харчової поведінки порівняно з сім'ями, де діти не мають діагнозу розладів харчової поведінки. З іншого боку, деякі автори намагалися визначити специфічні патерни сімейної взаємодії, пов'язані з діагнозом розладів харчової поведінки. Зокрема, деякі дослідження вивчали відмінності у сімейному функціонуванні між сім'ями з розладами харчової поведінки та неклінічними сім'ями. Ці дослідження показали, що при розгляді лише сімейного функціонування, в цілому, сімейне функціонування в клінічних групах є нижчим, ніж у контрольних групах [63]. На противагу цьому, коли розглядаються різні компоненти функціонування сім'ї, такі як емоційна залученість, комунікація та організація, результати варіюються, а в деяких вибірках суперечливі [63]. Ці емпіричні дані є дуже цікавими, оскільки вони дають складну картину сімейних стосунків при розладах харчової поведінки, які важко розмежувати однозначно. Дійсно, хоча повідомляється про гірше сімейне функціонування в сім'ях з розладами харчової поведінки порівняно з контрольними сім'ями, немає емпіричних доказів специфічного дисфункціонального патерну для сімей з розладами харчової поведінки, тим більше, коли мова йде про різні діагностичні категорії розладів харчової поведінки [25]. Навіть у найновіших дослідженнях результати щодо оцінки функціонування сім'ї при різних діагностичних категоріях розладів харчової поведінки суперечливі. Деякі дослідження не виявили суттєвих відмінностей між діагностичними категоріями розладів харчової поведінки [61]. Інші дослідження виявили значні відмінності між типами розладів харчової поведінки по відношенню до різних елементів функціонування сім'ї: Наприклад, згуртованість і орієнтація на досягнення виявилися гіршими в сім'ях з анорексією порівняно з сім'ями з булімією [61]. Проте інші емпіричні дані досліджень, заснованих на гіпотезах піонерів сімейної терапії, підкреслюють, що сім'ї з розладами харчової поведінки можуть демонструвати

надмірну згуртованість і недостатню гнучкість, з глибоким дефіцитом емоційної експресії [61]

Крім того, нещодавні дослідження частково підтвердили клінічні спостереження сімейних терапевтів, підкресливши, що батьки та доньки-підлітки з розладами харчової поведінки демонструють конфліктну взаємодію, яка характеризується низьким рівнем взаємності та емоційної гармонії. Ці моделі взаємодії узгоджуються з останніми емпіричними даними про низьку якість дитячих взаємодій у дитинстві, про що повідомляють деякі автори. У зв'язку з цим Науакі [цит. за 38] підкреслює, що батьківська нав'язливість та/або замкнутість у спілкуванні з дітьми в перші п'ять років життя може сприяти виникненню розладів харчової поведінки у дочок у підлітковому віці, особливо якщо батьки пережили травматичні події та фізичне і психологічне насильство у власному житті [39]. Оскільки в багатьох дослідженнях показано зв'язок між сімейним контекстом загалом та розладами харчової поведінки, висновки про причинну роль сімейного оточення в патології харчової поведінки не можуть бути зроблені.

Можна зазначити, що в сучасній міжнародній науковій літературі відкидається "каузальна концепція сім'ї", тобто уявлення про те, що сім'я є єдиною причиною (в етіологічному плані або основним фактором ризику) розладів харчової поведінки [61]. На підтримку цього Академія розладів харчової поведінки стверджує, що будь-яка узагальнена модель розладу харчової поведінки, яка включає сім'ю як основну причину, повинна бути відкинута, оскільки вона неминуче передбачає звинувачення батьків у захворюванні їхніх дітей. Згідно з цією позицією, напрямки теорій складності та психопатології розвитку пропонують розглядати етіопатогенез розладів харчової поведінки як багатофакторну причину, пов'язану з генетичними, психологічними, нейро-ендокринними, соціокультурними та сімейними факторами.

Тим не менш, зусилля емпіричних досліджень у сфері сімейних процесів та психопатології підлітків продовжуються. Зокрема, в міжнародній літературі

багато уваги приділяється ролі сімейних факторів у розвитку та підтримці розладів харчової поведінки у дітей. У цьому відношенні існує загальна згода щодо важливої ролі сімейного оточення на харчування дітей, особливо з точки зору організації фізичної активності та управління поведінкою, пов'язаною з самопочуттям або контролем ваги, такою як дієти та обмежувальні дієти [64]. Дослідження показали, що разом з поведінкою батьків функціонування сім'ї пов'язане з благополуччям дітей підліткового віку . У той же час, лише кілька досліджень вивчали вплив сімейних факторів, таких як функціонування сім'ї або якість батьківських стосунків у підлітковому віці, на проблемну поведінку та розлади харчової поведінки у нащадків .

Якщо, як ми бачили, системні дослідження висвітлювали роль сім'ї в розладах харчової поведінки в підлітковому віці лише з клінічної точки зору, то останнім часом, завдяки дослідженням Olson і колег [50], формується емпіричний підхід до теми сімейного функціонування, який має на меті операціоналізувати поняття, вже відомі в клінічній практиці. В останні роки, зокрема, емпіричні дослідження в системно-реляційній сфері спрямовані на подальше вивчення функціонування сім'ї як можливої змінної у виникненні та підтримці розладу [50]. Слід зазначити, що модель циркумфлексів подружніх і сімейних систем Олсона [50] є однією з найбільш широко використовуваних міжнародних моделей для оцінки функціонування сім'ї (як воно сприймається членами системи) і базується на трьох вимірах: згуртованості, адаптивності та комунікації. Модель припускає, що збалансований рівень згуртованості та адаптивності є найбільш функціональним для розвитку шлюбу та сім'ї. Вона постулює необхідність балансу у вимірі згуртованості між занадто великою близькістю (що призводить до заплутаних систем) і занадто малою близькістю (що призводить до роз'єднаних систем). Також необхідний баланс у вимірі адаптивності між занадто великими змінами (що призводить до хаотичних систем) і занадто малими змінами (що призводить до негнучких систем). Модель була розроблена як інструмент для клінічної діагностики та визначення цілей лікування пар і сімей. Нещодавні дослідження, присвячені

факторам ризику розвитку розладів харчової поведінки, підтвердили, що функціонування сім'ї відіграє важливу роль у формуванні та підтримці дисфункціональної харчової поведінки в підлітковому віці [50].

Таким чином, розглянуто токсичні сімейні патерни, які люди переносять у доросле життя, зауважено увагу на ролі родинних відносин у розладах харчової поведінки в підлітковому віці

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Показано, що родина є фактором, що впливає на розвиток, поведінку та благополуччя індивіда. Сім'я є основною одиницею дослідження в багатьох соціальних науках, таких як соціологія, психологія, економіка, антропологія, соціальна психіатрія та соціальна робота.
2. Сім'я розглядується як складна соціальна система. Показано, що сімейні структури не є ідентичними, усі вони мають три спільні елементи: ієрархія влади, визначення меж функціональний розподіл обов'язків між членами сім'ї .
3. Зазначено, що з точки зору теорії сімейних систем, функціонування сім'ї визначається процесами та взаємодіями, в які включені її члени з метою задоволення своїх потреб, прийняття рішень, встановлення цілей і встановлення правил для себе та для системи в цілому. Розповсюджено вивчення сім'ї як системи М.Боуеном. МакМастер вивчав шість вимірів сімейного життя: вирішення проблем, комунікація, ролі, афективне реагування, афективна залученість і контроль поведінки та окремо вивчалися дисфункціональні трансакційні патерни.
4. Продемонстровано, що протягом кількох десятиліть теорії сімейних систем надавали унікальне розуміння міжособистісного впливу на психологічні та поведінкові проблеми дітей та підлітків. Погляд на сім'ю з точки зору її основних структурних характеристик дає змогу встановити засоби, за допомогою яких можна більш конкретно

визначити передбачувані переваги функціональної сімейної системи для дітей. Структурний погляд на сім'ю забезпечує аналогічний засіб для кращого розуміння та визначення потенційної шкоди для дітей, які зростають у менш функціональній сімейній системі.

5. Розглянуто дисфункціональна сім'я як передумова негативного психічного стану дітей. Надано класифікацію дисфункціональних родин (контролююча, хаотична, співзалежна та інші). Надано визначення дисфункційній сімейній системі, як такої, що існує тоді, коли проблеми в одному або декількох ієрархічних, граничних або узгоджувальних елементах її структури погіршили її ресурси для подолання та ефективної адаптації до контекстуальних стресорів.
6. Розглянуто токсичні сімейні патерни, які люди переносять у доросле життя

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ РОДИННИХ ВІДНОСИН НА ОБРАЗ МАЙБУТНЬОЇ СІМ'Ї У ПІДЛІТКІВ

2.1. Підлітковий вік, підлітково-батьківські стосунки і майбутня перспектива

Підлітковий вік часто описують як такий, що починається в біології і закінчується в культурі. Це пояснюється тим, що перехід до підліткового віку відзначається драматичними біологічними змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням, але перехід до дорослого життя не є чітко окресленим (Smetana et al. 2006). Тому важливо визнати деякі демографічні, культурні та історичні чинники формування сім'ї на початку третього десятиліття ХХІ століття, оскільки вони впливають на те, як ми розуміємо підлітковий вік. Дослідники розвитку зазвичай поділяють підлітковий вік на три періоди: ранній підлітковий вік (зазвичай 10-13 років), середній підлітковий вік (14-17 років) і пізній підлітковий вік (18 до початку 20-х років). Початок підліткового віку відносно легко описати як хронологічно (у віці 10-11 років), так і біологічно (у проміжках між статевим дозріванням). Підлітковий вік зазвичай розглядається як період підготовки до дорослого життя, тому соціологічні маркери виходу з підліткового віку, такі як вступ до шлюбу та створення сім'ї, завершення освіти та початок трудової діяльності, часто вважаються першочерговими.

У своїй ранній праці про психологію підлітків С.Холл описав стосунки між підлітками та батьками як складні та конфліктні, що знайшло відображення у впливовому описі Анни Фрейд підліткового віку як періоду "порушень розвитку". "Незалежно від якості стосунків у дитинстві, конфлікт між підлітком і батьками та дистанціювання від батьків розглядалися як один із можливих наслідків біологічних змін, пов'язаних зі статевим дозріванням. Інші психоаналітично орієнтовані послідовники Фрейда зосереджувалися на більш позитивній адаптації до пубертатного дозрівання, наприклад, на

індивідуалізації підлітків від батьків. Важливість виходу за межі сімейних зв'язків для забезпечення репродуктивної функції відображена в еволюційному підході до конфлікту (Steinberg, 1989).

Отже, підлітковий вік є важливим етапом розвитку, коли багато систем залучені до складного процесу, який впливає на мислення та планування підлітком дорослого життя та майбутніх очікувань. Роздуми про майбутнє та формування уявлень про себе в майбутньому можуть відігравати більшу роль у підлітковому віці, ніж на інших етапах розвитку (Trempera & Malmberg). Однак, згідно з деякими поширеними стереотипами, "підлітковий вік" - це також період, коли молодь, як відомо, недалекоглядна, орієнтована на сьогодення, а не на майбутнє, не бажає або не може планувати наперед і менш здатна, ніж дорослі, передбачати довгострокові наслідки своїх рішень і поведінки (Steinberg та ін., цит. за 2009)[цит. за 3].

Відображаючи свою потребу в більшій автономії, підлітки, як правило, розглядають конфлікти як питання особистої юрисдикції, де занепокоєність батьків безпекою підлітків і бажання соціалізувати соціальні норми призводять до того, що вони розглядають конфлікти як здебільшого традиційні та соціально-конвенціональні, відповідно. Примітно, що ці висновки були відтворені (з деякими незначними варіаціями) на міжкультурному рівні. Розділяють висококонфліктні і легкі стосунки між підлітками та батьками. Перші - не є нормою. Скоріше, вони відображають проблемні стосунки в дитинстві і пов'язані з широким спектром показників підліткової дезадаптації (Rutter et al. 1). Однак, легкі конфлікти з батьками, як правило, з приводу повсякденних подразників сімейного життя, таких як те, як діти прибирають свою кімнату, як одягаються і куди йдуть після школи, є нормальним явищем у підлітковому віці і, можна стверджувати, є корисними для розвитку підлітків, особливо якщо батьки підтримують їх і конфлікти не є дуже інтенсивними (огляди див. у Branje 2018, Collins). Емоційна варіативність розглядається як оцінка гнучкості системи підлітково-батьківських стосунків і забезпечує механізм для реорганізації підлітково-батьківських стосунків у

напрямку більшої автономії. Загалом, більш позитивні стосунки між підлітками та батьками асоціюються з вищим благополуччям підлітків.

Батьківські стилі виховання тісно перетинаються з підлітково-батьківськими стосунками загалом (Darling & Steinberg, 1993). Твердий поведінковий контроль, висока підтримка та низький психологічний контроль пов'язані з більш позитивними стосунками між підлітками та батьками та адаптацією підлітків (Barber et al. 2005, Hair et al. 2008). Такі висновки знайшли відображення у великих крос-культурних та мета-аналітичних дослідженнях стилів батьківського виховання. Ці дослідження показують, що авторитетне батьківство (як поєднання високого поведінкового контролю та високої чуйності) асоціюється з більшою згуртованістю між підлітками та батьками і меншою конфліктністю, більшою відкритістю підлітків щодо батьків, меншою інтерналізацією та екстерналізацією проблем у підлітків.

Щодо емоційного жорстокого поводження, вважається, що воно є найбільш руйнівним і наслідковим компонентом жорстокого поводження з дітьми та нехтування ними і часто становить найбільшу загрозу для психічного здоров'я жертви. Емоційне жорстоке поводження впливає на психічний та фізичний розвиток дитини і може призвести до зниження академічної успішності, IQ, пам'яті, здатності до навчання та об'єму мозку.⁹ Діти, які стали жертвами емоційного жорстокого поводження, також страждають від широкого спектру соціальних та поведінкових труднощів. Діти-жертви, які виростили в неблагополучній сім'ї, не винні і не мають жодного контролю над своїм токсичним життєвим середовищем; вони виростили з численними емоційними шрамами, спричиненими повторюваними травмами і болем від дій, слів і ставлення батьків. Зрештою, вони будуть по-іншому розвиватися і плекати своє індивідуальне "я". Замість того, щоб насолоджуватися своїм дитинством, люди, які зазнали впливу, відновлюють різні батьківські ролі, втрачають життєво важливі частини свого дитинства, що в кінцевому підсумку матиме шкідливий вплив, який поширюється на їхнє доросле життя. Постраждали, що стали дорослими, як правило, намагаються

втекти від минулого болю, травми, практикуючи більш деструктивну поведінку, наприклад, збільшуючи дозу алкоголю, зловживаючи наркотиками або змушені повторювати жорстоке поводження, яке було з ними зроблено. Інші відчували внутрішню знервованість або неспокій, не усвідомлюючи причин, що стоять за цим [3]. Вони часто повідомляли про труднощі у формуванні та підтримці дружніх стосунків, збереженні позитивної самооцінки, труднощі з довірою до інших, страждання від втрати контролю та заперечення власних почуттів/реальності [3]. Часто здорові сім'ї мають тенденцію повертатися до свого нормального функціонування після того, як життєва/сімейна криза минає. І навпаки, у неблагополучній сім'ї проблеми, як правило, залишаються надовго, оскільки діти не задовольняють свої попередні потреби; тому негативна, патологічна поведінка батьків має тенденцію домінувати навіть у їхньому дорослому житті [2]

З образом майбутнього у підлітків пов'язано кілька факторів. Наприклад, старші підлітки більше зосереджені на кар'єрі та сім'ї, ніж молодші, а дівчата загалом надають перевагу сім'ї більше, ніж хлопці (Raffaelli and Koller 2005). Батьки впливають на майбутні очікування підлітка (Dubow et al. 2001; McCabe and Barnett 2000b; McWhirter and McWhirter 2008), встановлюючи стандарти, виконуючи роль рольових моделей і поширюючи системи переконань (McCabe and Barnett 2000a; Nurmi 1991). Стосунки з однолітками також можуть впливати на те, як підліток сприймає майбутнє, і чинити тиск на його поведінку (McCabe and Barnett 2000a; McWhirter and McWhirter 2008; Nurmi 1991). Відомо, що в теорії розвитку екологічних систем Бронфенбреннера (Bronfenbrenner, 1989) для вивчення образу майбутнього та їхнього зв'язку з поведінкою підлітків запропонована модель, що передбачає поєднання факторів з різних рівнів або "сфер впливу", які діють двоспрямовано впливають на поведінку в перспективі (Bronfenbrenner 1989). До загальних сфер відносяться рівні особистості, сім'ї, соціальних відносин (однолітків), а також контекст або середовище. Ґрунтуючись на цій моделі, ми припускаємо, що ці концентричні сфери взаємопов'язані і впливають на

розвиток особистості та її майбутні очікування. Очікується, що ці очікування, в свою чергу, впливають на поведінку. Взагалі орієнтація на майбутнє - це складний і багатоетапний процес, який повинен бути концептуалізований у реляційних термінах, що одночасно стосується властивостей, пов'язаних з особистістю та контекстом". Розуміння та покращення орієнтації на майбутнє є критично важливим, оскільки більшість втручань, пов'язаних зі здоров'ям, ґрунтуються на припущенні, що людина вірить у здорове майбутнє і бажає його. Щоб не займатися діяльністю, яка приносить негайну винагороду, підлітки повинні вірити, що вигода від зволікання буде більшою, ніж поточна цінність винагороди. Тому багато сучасних втручань, спрямованих на зменшення залучення підлітків до ризикованої поведінки, зосереджені на "продажі" потенційних негативних наслідків поведінки як для майбутнього здоров'я, так і для майбутніх цілей. Однак ці втручання неявно передбачають, що підліток вірить у позитивне майбутнє і сподівається на нього. Таким чином, покращення орієнтації підлітків на майбутнє може підвищити ефективність поточних втручань щодо ризикованої поведінки, а також сприяти успішному переходу до дорослого життя.

2.2. Етапи і методики вивчення впливу відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків.

Згідно класичної моделі наукового дослідження в ньому присутні: гіпотетико-дедуктивний(1) та індуктивний(2) етапи. На гіпотетико-дедуктивному етапі вивчався стан проблеми, з'ясовувалася її актуальність, цілі і завдання, предмет і об'єкт і організовувалося методичне забезпечення. На другому етапі - визначають контингент дослідження здійснюють збір емпіричних даних і їх обробку, проводять інтерпретацію результатів, формулюють загальні висновки. В дослідженні на першому емпіричному етапі взяло участь 78 підлітків середнього підліткового віку (14-16 років). На другому - 28 підлітків, що відчувають недбале батьківство.

Нами було визначено набір психодіагностичних методик, які дозволяють комплексно підійти до вивчення відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків. До них відносяться:

- адаптований варіант «Шкал психологічного благополуччя К. Ріфф» (Ryff's Scales of Psychological Well-being (SPWB)), що дозволяє оцінити благополуччя,
- методика, що спрямована на вивчення батьківських установок та їх вплив на особистість дитини;
- модифікований опитувальник для ідентифікації типів акцентуацій характеру підлітків (О. Лічко, С. Подмазін), шкала ставлення до батьків.
- питання з Опитувальнику емоційного насильства (EAQ);
- опитувальник оптимізму (Life Orientation Test – LOT) що розроблений психологами С.Carver та M.Scheier для вимірювання оптимізму
- Шкала депресії" В.Зунга
- анкетування, щодо образу.майбутньої родини

До методів математичної статистики ввійшли: описова статистика, кореляційний аналіз, факторний аналіз (для мінімізації кількості змінних та концентрації інформації у формі невеликого масиву даних). При однофакторному дисперсійному аналізі порівнюються середні значення вибірки один з одним і обчислюється загальний рівень значущості відмінностей (критерій Фішера).

Розглянемо коротко деякі методики, інші – представлено в розділі 3.

Адаптований варіант «Шкал психологічного благополуччя К. Ріфф» (Ryff's Scales of Psychological Well-being (SPWB)). У сфері психології більшість дослідників сходяться на думці, що благополуччя вказує на оптимальне психологічне функціонування та життєвий досвід. Загалом, у психологічних дослідженнях благополуччя існують дві філософські позиції: гедонізм, який наголошує на тому, щоб бути щасливим, та евдаймонізм, який робить більший акцент на тому, щоб бути осмисленим. Відповідно до цих двох філософських позицій були запропоновані різні теоретичні моделі

благополуччя. Ґрунтуючись на гедонізмі, Дінер запропонував конструкт суб'єктивного благополуччя (SWB), який відноситься до афективних і когнітивних оцінок життя індивіда. Стверджується, що відчуття щастя і задоволення життям є універсальним, хоча те, що приносить щастя і задоволення, може відрізнятись в різних суспільствах і культурах. З іншого боку, теоретики евдаймонізму стверджували, що для людей важливо мати відчуття сенсу і реалізації в житті. З цієї позиції Ryff [57] запропонував теоретичну модель психологічного благополуччя, яка включає шість різних аспектів позитивного функціонування, а саме: автономію, оволодіння навколишнім середовищем, особистісне зростання, мету в житті, позитивні стосунки з іншими людьми та самоприйняття. Ця модель була розроблена на основі ретельного дослідження функціонування людини [16]. Вона була прийнята у великій кількості емпіричних досліджень, проведених у різних контекстах [57]. Враховуючи, що модель Ріффа спочатку була розроблена для відображення позитивного функціонування дорослих [21], існуючих доказів видається недостатньо для обґрунтування її застосування до підлітків. Тому доцільно продовжити дослідження того, що зробили дослідники з Китаю - і застосовувати шестифакторну модель Ріффа як надійну теоретичну основу для вивчення психологічного благополуччя підлітків. Вони обґрунтували це тим, що з теоретичної точки зору, враховуючи, що підлітки переживають перехідний період від дитинства до дорослості, вони, ймовірно, поділяють подібні аспекти позитивного функціонування, як і дорослі, незважаючи на те, що надають різну вагу кожному аспекту [57]. Наприклад, автономія вважається важливою як для підлітків, так і для дорослих, але підлітки можуть висловлювати набагато сильнішу потребу в автономії, ніж дорослі. Оскільки модель Ріффа дає всебічний опис позитивного функціонування, малоімовірно, що вона не змогла б відобразити важливі аспекти психологічного благополуччя підлітків. Тим не менш, необхідно більше емпіричних даних, щоб продемонструвати, чи може теоретична модель Ріффа принести користь дослідженням психологічного благополуччя підлітків.

- опитувальник оптимізму (Life Orientation Test – LOT) що розроблений психологами С.Carver та M.Scheier для вимірювання оптимізму
- "Шкала депресії" В.Зунга використовується в діагностиці на виявлення рівня депресії та стану, що має ознаки депресії. Тестування займає 20 хвилин. Респондент оцінює власний стан у даний момент. Рівень депресії розраховується за формулою, яка складається з двох значень. Для кожного значення характерні свої номери завдань і своя послідовність виставлення балів. Результати дослідження коливаються від 20 до 80 балів. Менше 50 балів – стан характеризується як стан без депресії. Від 50–59 балів – легка депресія, яка носить ситуативний характер. Від 60–69 балів – стан маскуванню депресії. Більше 70 балів – істинний прояв депресії.
- В дослідженні взяло участь 78 підлітків і з них 23 у другому етапі емпіричного дослідження.

Таким чином, надано етапи (гіпотетико-дедуктивний та індуктивний) дослідження, описан склад вибірки і визначено набір психодіагностичних методик, які дозволяють комплексно підійти до вивчення відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Надано коротку характеристику підлітковому віку, який часто описують як такий, що починається в біології і закінчується в культурі. Показано, що вчені зазвичай поділяють підлітковий вік на три періоди: ранній підлітковий вік (зазвичай 10-13 років), середній підлітковий вік (14-17 років) і пізній підлітковий вік (18 до початку 20-х років). Зазначено, що підлітковий вік є важливим етапом розвитку, коли багато систем залучені до складного процесу, який впливає на мислення та планування підлітком дорослого життя та майбутніх очікувань.

2. Показано, що батьківські стилі виховання тісно перетинаються з підлітково-батьківськими стосунками загалом. Емоційне жорстоке поводження впливає на психічний та фізичний розвиток дитини і може призвести до зниження академічної успішності, IQ, пам'яті, здатності до навчання та об'єму мозку. Підлітки, які стали жертвами емоційного жорстокого поводження, також страждають від широкого спектру соціальних та поведінкових труднощів. У неблагополучній сім'ї проблеми, як правило, залишаються надовго, оскільки діти не задовольняють свої попередні потреби; тому негативна, патологічна поведінка батьків має тенденцію домінувати навіть у їхньому дорослому житті.

3. Зазначено, що розуміння та покращення орієнтації на майбутнє є критично важливим, оскільки більшість втручань, пов'язаних зі здоров'ям, ґрунтуються на припущенні, що людина вірить у здорове майбутнє і бажає його. Тому розповсюджено багато сучасних втручань, спрямованих на зменшення залучення підлітків до ризикованої поведінки, а також спрямованих на успішний перехід до дорослого життя.

4. Надано етапи (гіпотетико-дедуктивний та індуктивний) дослідження і визначено набір психодіагностичних методик, які дозволяють комплексно підійти до вивчення відображення родинних відносин на образ майбутньої сім'ї у підлітків. До них відносяться: адаптований варіант «Шкал психологічного благополуччя К. Ріфф» (Ryff's Scales of Psychological Well-being (SPWB)), що дозволяє оцінити благополуччя, методика, що спрямована на вивчення батьківських установок та їх вплив на особистість дитини; модифікований опитувальник для ідентифікації типів акцентуацій характеру підлітків (О. Лічко, С. Подмазін), шкала ставлення до батьків, питання з Опитувальнику емоційного насильства (EAQ); опитувальник оптимізму (Life Orientation Test – LOT) що розроблений психологами С.Carver та M.Scheier для вимірювання оптимізму, шкала депресії" В.Зунга; анкетування, щодо образу майбутньої родини та мозковий штурм.

5. Зазначено, що в дослідженні на першому еміричному етапі взяло участь 78 підлітків середнього підліткового віку (14-16 років). На другому - 28 підлітків, що відчують викривлене/неглектичне батьківство.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ РОДИННИХ ВІДНОСИН НА ОБРАЗ МАЙБУТНЬОЇ СІМ'Ї У ПІДЛІТКІВ

3.1. Особливості сприймання родинних відносин підлітками

Емпіричне дослідження проходило у 2 етапи. На першому ми вивчали адаптований варіант «Шкал психологічного благополуччя К. Ріфф» (Ryff's Scales of Psychological Well-being (SPWB)). У психології більшість дослідників сходяться на думці, що благополуччя вказує на оптимальне психологічне функціонування та життєвий досвід

Таблиця 3.1

Показники психологічного благополуччя у підлітків

Шкали	Середньостатистична норма	Отримані результати
Самоприйняття	32,08-8,09	22,72
Позитивні стосунки з іншими	32,39-7,75	25,34
Автономія	32,37-6,53	28,84
Управління оточуючим середовищем	33,12 -6,35	25,21
Мета у житті	32,67-6,43	22,24
Особистісне зростання	32,68=7,05	23,64

Дані, наведені у табл. 3.1, показують, що рівень психологічного благополуччя у досліджуваних підлітків майже за всіма показниками Шкал Ріфф знаходиться на рівні нижче середньостатистичної норми.

Самоприйняття як позитивне ставлення до себе представлено у більшості на середньо-низькому рівні, досліджувані підлітки не завжди

приймають різні аспекти себе, включаючи хороші та погані якості; позитивні почуття щодо свого минулого.

Шкала позитивні стосунки з іншими людьми також представлено у більшості на середньо-низькому рівні. В досліджуваних підлітків не завжди /рідко існують теплі, приємні, довірливі стосунки з іншими; турбота про добробут інших; здатність до сильної емпатії, прихильності та близькості; розуміння взаємності у стосунках.

За шкалою Автономія підлітки мають середній рівень, досліджувані прагнуть незалежності; не завжди здатні протистояти соціальному тиску, що змушує думати та діяти певним чином, регулювати поведінку зсередини та оцінювати себе на основі особистих стандартів. Прагнення підлітків до автономії вимагає балансу між необхідністю встановлювати батькам обмеження на поведінку і необхідністю надавати підліткам достатню свободу для випробування нових моделей поведінки і навчання на помилках. В нашому дослідженні батьки підтримують цей баланс на середньому рівні, як ми бачимо з відповідей підлітків.

Шкала оволодіння навколишнім середовищем представлена на низькому рівні, досліджувані не здатні контролювати складний спектр зовнішніх дій та використовувати можливості; поки є складнощі у здатності обирати або створювати контексти, які відповідають потребам та цінностям.

За шкалою Мета в житті представлений низький рівень, що збігається з результатами дослідження Н.Харченко, в яких продемонстровано що підлітки не можуть складати власні цілі і в них не мається відчуття напрямку власного руху, цілей і завдань для життях[цит. за 7]

За шкалою Особистісне зростання також встановлений середньо-низький рівень. В досліджуваних слабо представлено почуття постійного розвитку та відчуття того, що людина зростає і розширюється; але є відкритість до нового досвіду; реалізація свого потенціалу та сприйняття покращення себе та поведінки з часом.

Таким чином, рівень психологічного благополуччя підлітків представлений на середньо-низькому рівні. Детермінантами цього може бути багато факторів, але ми згідно задач дослідження вивчали вплив родинних відносин.

Далі ми з'ясували особливості дитячо - батьківських відносин у теперішньому спираючись на суб'єктивні оцінки підлітків. За допомогою анкети ми задавали питання підліткам, яких в дослідженні було 78 респондентів. Результати опитування відображено в табл. 3.2

Таблиця 3. 2

Уявлення про батьків у підлітків

Питання	Так, в %	Ні, в%
Чи пишаєшся своїми батьками?	14,8	40,7
Чи проводиш вільний час з батьками?	25,9	40,7
Чи прислуховуються батькі до тебе?	25,9	33,3
Чи висловлюєш свої погляди на способи розв'язання сімейних проблем?	58	25,9
Чи знаєш чим цікавляться твої батьки?	11,1	48,1
Чи є в твоїх батьків хоббі?	37	55,6
Чи ділишся ти зі своїми батьками таємницями?	2,4	91
Чи довіряєш ти своїм батькам?		
Чи цікавишся ти, як справи на роботі у твоїх батьків?	37	55,6
Чи діляться батьки з тобою своїми проблемами?	11,1	48,1

Чи формально цікавяться батьки твоїм навчанням?	67	25,9
---	----	------

Аналіз відповідей і поведінки підлітків під час опитування показує, що не на всі питання підлітки хотіли відповісти, деякі питання визивали утруднення або потребували більшої відкритості, ніж підліток мог допустити. Інші досліджувані, як продемонстровано в таблиці 3.2, 40,7 % підлітків не пишаються своїми батьками, 48,1% і 55,6 % мало знають інтереси та хоббі батьків відповідно, 91% не можуть поділитися своїми проблемами й таємницями відповідно, 55,6 % не цікавляться справами на роботі батьків. Щодо ставлення батьків (останнє питання в таблиці) і отриманих результатів - 67% підлітків вважають що батьки формально ставяться до їх навчання й питання щодо 40,7% підлітків не проводять з батьками вільний час. Треба зазначити, що хоча підлітки стають більш незалежними від батьків, вони не мають достатнього досвіду і потребують постійного батьківського керівництва, оскільки спроба вийти з-під батьківського контролю в середньому підлітковому віці може призвести до дезадаптивних наслідків (Baldwin, Gonzales, Mason). В сучасних дослідженнях (Ben-Tov & Romi, 2019; Bempechat & Shernoff, 2012; Brown & Iyengar, 2008; Chen, 2015; Desforges & Abouchar, 2003; Epstein, 2001; Eccles, 2007; Matejevic, Jovanovic, & Jovanoic, 2014; Rivers, Mullis, Fortner, & Mullis, 2012) є доведеним, що якщо батьки є залученими у освітній процес своїх дітей і залученими у спілкування у вільний час, то підлітки мають вищий рівень залученості до навчання і мають більший рівень особистої відповідальності (Yilmaz Bodur, Z. & Aktan, S.). Батьківське ставлення, має важливу роль у визначенні майбутнього підлітків і є одним із чинників, які можуть підвищити академічну успішність.

Незалученість батьків до життя підлітків, що ми спостерігаємо в нашому дослідженні може бути пов'язаною з різних причин, зокрема через батьківський досвід і стрес. Батьки, які демонструють невтручання, часто

виховувалися батьками, які не брали участі в їхньому вихованні і ставилися до них зневажливо. У дорослому віці вони мабуть повторюють ті самі моделі, в яких їх виховували. Інші батьки, які демонструють такий стиль, можуть бути настільки зануреними у своє зайняте життя, що їм легше відсторонитися від дітей, коли вони спілкуються з ними, що, в свою чергу веде до зниження розвитку особистої відповідальності підлітків.

Ще однією причиною може бути прагнення до автономії підлітків. В публікаціях Allen, Hauser, Bell, & O'Connor, Allen, Hauser, Eickholt, Bell, & O'Connor, Collins,; Steinberg[] продемонстровано, що незалежно від того, чи визначається автономія в когнітивних термінах, таких як заохочення висловлення індивідуальної точки зору, чи в більш поведінкових термінах, таких як участь у прийнятті сімейних рішень, підлітки отримують багато переваг від підходу до автономії, який дозволяє їм стверджувати помірний ступінь впливу в контексті позитивних батьківсько-підліткових стосунків. В нашому дослідженні 58% підлітків можуть висловлювати свої погляди на способи розв'язання сімейних проблем.

Відомо, що батьки повинні намагатися позитивно ставитися до своїх дітей. Вони повинні відповідально ставитися до проблем своєї дитини і забезпечувати дружнє, сприятливе середовище. Батьки можуть задовольняти потреби підлітків, будучи при цьому дисциплінованими та раціональними. Але батьки можуть бути і невимогливими до дитини і розуміти їх ідеї та пропозиції. Психологи говорять про те, що бути суворим у деяких рішеннях необхідно, але дотримуючись розумних факторів, які діти можуть прийняти і зрозуміти. Надмірність шкідлива, тому необхідно підтримувати баланс між домінуванням у справах і тим, щоб не бути домінуючим у деяких рішеннях. Далі ми встановили батьківські установки та їх вплив на особистість дитини за D.Baumrind. Результати відображено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Батьківські установки, що домінують у досліджуємих

Батьківські установки	Так, в %
Потураюче або Поблажливе батьківство (Permissive Parenting)	18
Недбале батьківство (Neglectful Parenting)	38
Авторитетне батьківство (Authoritative Parenting)	18
Авторитарне виховання (Authoritarian Parenting)	25,9

Отже, відомо, що виділяють чотири стилі виховання, і кожен з них по-різному впливає на поведінку дитини. Потураюче або Поблажливе батьківство (Permissive Parenting) встановлено у 18% підлітків це більше про дружні стосунки з дітьми, ніж про те, щоб підживлювати уявлення про те, що батьки повинні бути суворими, як і належить. Існує свобода спілкування та готовність вислухати рішення дитини. У цьому типі батьківського ставлення немає бар'єрів у вигляді фронтальних очікувань чи правил, а також немає тиску, щоб слідувати певному напрямку. Такий тип батьківства - це більше чуйність і менше вимогливість, зазвичай призводить до здорового і щасливого зростання дитини, іноді за рахунок емоційних витрат батьків.

Недбале батьківство (Neglectful Parenting): 38% підлітків не отримує достатньої турботи чи настанов і відчуває себе обділеною увагою. Недбале батьківство не завжди є навмисним, але інколи виникає через проблеми батьків. Спільною рисою є відсутність у батьків інтересу до справ своїх дітей, що призводить до низької реакції на проблеми дитини та низької вимогливості через недостатню залученість. Діти, які мають досвід недбалого батьківського ставлення, часто стикаються з труднощами в житті. Підлітки, що говорили про Neglectful Parenting як типову батьківську установку зазначили, що таке ставлення є не поведінкою батьків у теперішньому, цю поведінку батьків

підлітки спостерігають з дитинства. Вони назвали наступні ознаки такої поведінки:

- батьки обмежують час, проведений разом й ігнорували спроби дітей взаємодіяти.

- батьки ігнорують емоційні потреби, вони й в минулому були нездатними заспокоїти дитину, коли вона перебуває в скрутному становищі.

- батьки мають відсутність інтересу до освіти дитини, не виявляють інтересу до шкільних занять своїх дітей або пропускають батьківські збори.

- батьки ігнорують ознаки хвороби або відкладають медичну допомогу дитині.

- батьки уникають відповідальності за базові потреби дитини, такі як приготування їжі або забезпечення чистоти. Вони мають очікування, що діти самі будуть піклуватися про себе або виховувати себе.

- батьки порушували обіцянки - часто давати дітям обіцянки, але не виконувати їх.

Крім того відомо, що у підлітка при таких стосунках виникає страх, пов'язаний з покинутістю, що є передвісником серйозних проблем з психічним здоров'ям у подальшому житті. Мова йде про прикордонний розлад особистості - це важкий психічний розлад, який полягає у страху бути покинутим і прагненні уникнути відторгнення за будь-яку ціну.

Авторитетне батьківство (Authoritative Parenting) представлено у 18 % підлітків. Авторитетні батьки часто беруть участь у прийнятті рішень та вчинках своєї дитини. Вони встановлюють певні правила та очікування, застосовуючи при цьому підхід підтримки та вирішення проблем. Точка зору дитини часто розуміється і враховується під час частого спілкування. Очікується, що діти будуть вести самодисциплінований спосіб життя і прийматимуть зрілі рішення. Цей тип батьківства описаний в теорії самовизначення, що стверджує, що люди більш мотивовані, коли враховуються їхні базові потреби. Однією з найважливіших людських потреб є автономія, і вона ніколи не є більш важливою, ніж у підлітковому віці.

Підлітки більш схильні відчувати себе автономними, коли вони відчують себе успішними в управлінні частиною свого життя, коли їм дозволена свобода вибору і дій, коли на них покладена відповідальність і/або коли вони бачать, що їхні дії мають сенс і що вони мають значення. Відчуття автономії сприяє тому, що підлітків поважають, і допомагає їм усвідомити, що вони на шляху до дорослого життя.

Авторитарне виховання (Authoritarian Parenting) представлено у 25,9 % підлітків. Батьківське ставлення спрямоване на суворі правила і високу вимогливість. Цей тип передбачає жорсткі рішення та одностороннє спілкування з низькою швидкістю реагування. Рішення і вибір дитини не вважаються важливими і безпідставно нехтуються. Зазначимо, що існує встановлена кореляція між агресивною поведінкою дітей та авторитарним та поблажливим ставленням батьків, а також існує негативна кореляція між демократичним ставленням та агресивною поведінкою (Querido, Warner та Euyberg). Також діти батьків, які дотримуються демократичних поглядів, є більш успішними в навчанні, ніж діти батьків, які дотримуються авторитарних поглядів. Щодо бесіди з підлітками, що вважають що їх батькі мають авторитарні установки, то вони вказували наступні ознаки: їх батьки вимогливі, але не чуйні, вони є холодними, мають багато правил і можуть навіть мікроконтролювати майже всі аспекти життя і поведінки своїх дітей, як вдома, так і в суспільстві, швидко і жорстко реагують на порушення правил, не дають дітям вибору або можливостей, нетерплячі до поганої поведінки.

Таким чином, у досліджених підлітків встановлено 2 переважних типи Недбале батьківство у 38 % підлітків і Авторитарне виховання у 25,9 % підлітків.

Далі ми вивчали ставлення до батьків за допомогою однойменної шкали модифікованого опитувальника для ідентифікації типів акцентуацій характеру підлітків (О. Лічко, С. Подмазін).

Отримані намі данні відображені в таблиці 3.4

Таблиця 3.4

Ставлення до батьків (методика Лічко)

Питання	Так, в %
Я дуже боюся залишитися без батьків	9
Я вважаю, що батьків потрібно поважати, навіть якщо в серці зберігаєш образу на них	17
Я люблю своїх батьків, але буває, що дуже ображаюся на них на сперечаюся з ними	22
Часом мені здається, що батьки мене дуже опікають, а часом докорюю себе за неслухняність та прикроці, що я їм завдаю	14
Мої батьки не дали мені того, що необхідно для життя	7,8
Я докоряю батьків за те, що в дитинстві вони приділяли недостатньо уваги моєму здоров'ю	9
Я дуже люблю/любив одного з батьків	22
Я люблю батьків, але не виношу, коли мною командують та мені наказуєть	18
Я дуже люблю маму і боюся, що з нею щост трапиться	18
Я докоряю собі за те, що недостатньо сильно люблю своїх батьків	9
Батькі надто мене пригноблювали й у всьому навязували свою волю	22
Мої батьки мене не розуміють і здаються мені чужими	18
Я вважаю себе винним перед батьками	2,3

Аналіз таблиці 3.4 показує, що 9 % підлітків дуже бояться залишитися

без батьків, 22 % люблять одного/двох батьків, 17 % вважають, батьків потрібно поважати. Але 18 % відповіли, що батьки здаються їм чужими, 17 % мають образу на них, 9 % підлітків вважають, що в дитинстві батьки приділяли недостатньо уваги їх здоров'ю, 7,8 % вказують на те, що батьки не дали того, що необхідно для життя, 22 % вважають, що батьки пригноблюють їх й у всьому навязують свою волю та 18% не виносять, коли їми командують та наказують їх, 2,3% вважають себе винними перед батьками. На наш погляд результати за данною шкалою ставлення до батьків. (О. Лічко, С. Подмазін) кореспондують із методикою щодо батьківських установок й опитувальника, щодо уявлення про батьків у підлітків

За допомогою цього опитування можна встановити ознаки шизоїдної акцентуації характеру у 3 % підлітків, через питання: «Мої батьки мене не розуміють і здаються мені чужими» риси у деяких підлітків; ознаки у 4 % підлітків психастенічної акцентуації характеру, через питання: «Я дуже люблю маму і боюся, що з нею щось трапиться» й «Я дуже боюся залишитися без батьків», ознаки у 8 % підлітків лабільної акцентуації характеру, через питання: «Я люблю свої батьків, але буває, що дуже ображаюся на них на сперечаюся з ними». А також наступні реакції: реакції емансипації у 14 % підлітків через питання: «Я люблю батьків, але не виношу, коли мною командують та мені наказуєть», «Батькі надто мене пригноблювали й у всьому навязували свою волю» й «Мої батьки не дали мені того, що необхідно для життя», ознаки мускулінності і фемінінності за питаннями відповідно 4% «Я докоряю собі за те, що недостатньо сильно люблю своїх батьків» й «Мої батьки не дали мені того, що необхідно для життя». Так, було встановлено ставлення до батьків досліджуваних підлітків.

В продовження стилів батьківсько виховання ми вивчили фрази батьків, які вони часто вживають, спілкуючись с підлітком

Таблиця 3.5

Вислові батьків, які вони використовують (за оцінкою підлітків)

Вислів батьків	Так, в %
Скільки раз тобі повторювати те саме(4)	22
Я хочу вислухати твою думку(2)	9
Ти мені завжди допомагаєш, не знаю, щоб без тебе робила б(2)	14
Які у тебе чудові друзі(2)	14
І де ти взявся на мою голову? (4)	18
Ти моя опора і мій помічник/помічниця(2)	9
Ну що за друзі в тебе? Де ти їх знаходишь? (4)	18
Про що ти тільки думаєшь? (4)	18
Який ти в мене розумний(2)	12,2
А ти як вважаєшь? (2)	9
У всіх діти як діти, а ти...(4)	17
Який/яка ти в мене кмітливий(2)	12,
Дурнем був, дурнем є і дурнем залишишся(4)	14
Я в тобі впевнена(4)	14
Моя красуня/мій красень(4)	12,2

Усі відповіді підлітків розподілили на 2 протилежні групи: група підлітків, що відзначають добре спілкування з батьками, що включають наступне: батьки вислуховують і намагаються зрозуміти точку зору підлітка (Я хочу вислухати твою думку, Який ти в мене розумний, А ти як вважаєшь, Який/яка ти в мене кмітливий). Ці батьки підтримують автономію підлітка, тобто мати свободу діяти за власним бажанням, "володіти" дією самостійно.

Друга група підлітків де батьки частіше розмовляють з підлітком зверхньо, засуджують та критикують їх (І де ти вязався на мою голову, Ну що за друзі в тебе? Де ти їх знаходишь? У всіх діти як діти, а ти...). Ці вислові батьків часто ведуть до високого рівню конфліктності, зниженню почуття безпеки і гідності у підлітків. Відомо, що коли підлітки відчують надмірний контроль або примус, або навіть коли дорослі роблять за них занадто багато, це може спровокувати "загрозу автономії", яка знижує бажання підлітків співпрацювати або брати участь у житті родини і суспільства. Загрози автономії підлітків можуть призвести до того, що вони почуватимуться менш здібними, менш надійними та більш дитячими, ніж дорослими. Загрози автономії також негативно впливають на компетентність підлітків.

Щодо друзів, відомо, що упереджене ставлення до друга о підлітка може призвести до розриву між вами і підлітком, у той момент, коли батьки критикують конкретного друга або дружбу, підліток сприймає це як критику на свою адресу. Це зміщує фокус уваги з друга на саму дитину, а це, в свою чергу, призводить до зухвалого та байдужого ставлення до всього, що можуть батьки сказати про друга. І взагалі підвищує рівень конфліктності у родині.

Щодо зниження самооцінки підлітка його батьками. Це ми побачили у висловах : У всіх діти як діти, а ти, Дурнем був, дурнем є і дурнем залишишся та інш.. Так, зазначимо, що теорія символічного інтеракціонізму припускає, що "Я" розвивається і постійно формується протягом усього життя через соціальні взаємодії, теорія прив'язаності (Bowlby) стверджує, що надійна прив'язаність до піклувальника сприяє розвитку позитивної внутрішньої робочої моделі у дитини (тобто ментального уявлення про те, що її приймають і цінують), теорія прив'язаності припускає, що батьківство є важливим фактором у розвитку самооцінки дитини, соціометрична теорія (Leary, 2012) припускає, що самооцінка належить до психологічної системи, яка контролює соціальне прийняття та інклюзію. Згідно з цією теорією, самооцінка відображає реляційну цінність людини, суб'єктивно сприйняту нею самою (тобто припущення про те, наскільки бажаними є стосунки з собою для інших).

У дослідженні Orth (2018) показано, що на розвиток самооцінки впливає, тобто є найважливішим предиктором якість домашнього середовища, включаючи якість батьківського виховання (теплота, ворожість, контроль та участь батьків у вихованні дітей). Крім того, якість домашнього середовища частково опосередковувала вплив інших характеристик сімейного середовища, таких як якість батьківських стосунків, материнська депресія, наявність батька та бідність. Тому, стає зрозумілим, що вплив таких негативних висловлювань батьків на самооцінку підлітків.

Далі згідно дизайну дослідження на першому етапі емпіричного вивчення було проведено математично-статистичну обробку даних (кореляційний і факторний аналізи). Для цього підлітків, що брали участь у дослідженні було розподілено на 2 групи:

1. Підлітки, хто вдоволені родинними відносинами
2. Підлітки, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство. В цих групах був проведений кореляційний і факторний аналіз і встановлено 3 і 2 фактори відповідно по групах, які є ведучими в їх образі родини і взаємин з батьками.

В першій групі - Підлітки, хто вдоволені родинними відносинами 1 фактор назвався «Батьківська любов» в нього ввійшли наступні змінні:самоприйняття (,678), теплота (,589), турбота (,568),залученість у навчання дитини(,498),

1 фактор «Розуміння» в нього ввійшли наступні змінні: авторитетний стиль виховання (,576), послідовні правила (,504),спільне проведення особливого часу(,488),

2 фактор «Врахування дорослішання»: автономія, (,506), стосунки з іншими (,486), Батькі надто мене пригноблювали й у всьому навязували свою волю(-,468),

Отже, підліткам першої групи властиво відчуття підтримки з боку батьків, які надають їм підтримку та заохочення з любов'ю, підлітки відчувають емоційну близькість і зв'язок з батьками, а також вирішують

проблеми разом, батьки залишаються важливим джерелом емоційної підтримки та надають підліткам необхідний баланс у автономії, підлітки можуть розраховувати на їхню допомогу, коли це необхідно. Оскільки майбутні очікування або майбутній образ родини пов'язаний за McCabe & Barnett, Dubow, Arnett, Smith, Ippolito з стосунками зі значущими іншими (наприклад, членами сім'ї), то таке сприйняття підлітками першої групи теплих, підтримуючих і надійних стосунків між ними та їхніми батьками забезпечує моделі позитивної поведінки, які молодь пізніше включає у власну Я-концепцію, що, в свою чергу, формує їхні сподівання на майбутнє на образ власної родини, що було підтверджено 84 % підлітків цієї групи, хто відповів позитивно на питання «Чи бачиш ти свою майбутню родину такою ж як твоя?» та підтверджено за допомогою короткої версії шкали LOT-R (Life Orientation Test Revised: Scheier, Carver, що вимірює диспозиційний оптимізм, який визначається як узагальнене очікування позитивного результату. 73 % підлітків першої групи вважають, що є оптимістами, у яких, як відомо, в майбутньому все буде добре, неприємності тимчасові, причиною яких є зовнішні обставини.

В другій групі - Підлітки, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство

1 фактор назвався «Недбалий і авторитарний стиль виховання» в нього ввійшли наступні змінні: автономія (-, 648), особистісне зростання (-,588), довіра батькам(-, 544).

2 фактор «Батьки - чужі» в нього ввійшли наступні змінні: спільне проведення особливого часу(-,508), хоббі батьків(-, 468), Мої батьки мене не розуміють і здаються мені чужими(, 488), батьки мене засуджують та критикують (,446).

Отже, підліткам другої групи не властиво відчуття підтримки з боку батьків, які надають їм підтримку та заохочення з любов'ю, властивим є взаємовідносини зверху вниз («як я казав, так і буде»), підлітки не відчувають емоційну близькість і зв'язок з батьками, а також неглектичні відносини – зневага потребами, інтересами і особистістю підлітка та надання шкоди

самооцінці підлітків, що в свою чергу зменшує їх рівень психологічного здоров'я.

Таким чином, встановлено дві групи підлітків, які мають різне бачення щодо образу родини і взаємин з батьками: Підлітки, хто вдоволені родинними відносинами та Підлітки, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство. Оскільки, недбале батьківство відповідає деяким формам психологічного/емоційного насильства, таким як активна відмова, заперечення потреб іншого, відмова у задоволенні потреб (нехтування), фізична чи психологічна відсутність (ігнорування) (цит. за А. Малішевська, В. Хмелько, Н. Хмелько), то далі ми провели дослідження у другій групі підлітків (n= 23).

3.2. Емоційне насильство, в підлітків хто відчуває викривленим/неглектичним батьківство

Відомо, що емоційне насильство (жорстоке поводження або нехтування) має шкідливий вплив протягом усього життя, але рідко визнається серед батьків. Емоційне насильство (або психологічне насильство) визначають як модель поведінки, яка погіршує емоційний розвиток дитини або її почуття власної гідності". Згідно з Хорнор (Hornor, 2012), психологічне насильство - це повторювана модель взаємодії між одним або кількома вихователями та дитиною, яка завдає емоційної та психологічної шкоди дитин. Відомо, що емоційне насильство існує в різних формах. До форм емоційного насильства відносять: 1. Маніпуляцію, 2. Постійну критику, 3. Пасивну агресію, 4. Погрози, 5. Приниження, 6. Крик і вербальна агресія, 7. Зневага або приниження, 8. Звинувачення, 9. Контроль, 10. Непослідовний контроль, 11. Завищені очікування.

Оскільки не існує комплексного інструменту для оцінки всіх категорій емоційного насильства, то ми використали елементи загальновідомого опитувальника емоційного насильства (EAQ) Підліткам, що ввійшли у другу

групу і ті, хто захотів відповідати ($n = 23$) задавали наступні питання (табл.3.6). Зазначимо, що негативна поведінка батьків (наприклад, стеження, психологічний контроль, негативна реакція на спілкування з підлітками) і почуття відчуження у підлітків веде до приховування інформації підлітками, за даними Crouter&Head та Lairdetal.

Таблиця 3.6

Види і форми емоційного насильства, що представлено у родинях досліджуваних підлітків з викривленим/неглектичним батьківством.

Питання	Відповіді «Так» в %
Батьки мали очікування від підлітка, які йому було дуже важко виправдати	21
Батьки контролюють вибір хобі, друзів чи одягу в тому віці, коли підліток мог обирати сам	17
Батьки змушували підлітка відчувати, що він був прийнятним лише тоді, коли поведився або виглядав певним чином	17
Батьки несприятливо порівнюють підлітка з іншими людьми	17
Батьки карають підлітка мовчанням	21
Батьки виділяють підлітка для негативної уваги	17
Батьки ігнорують підлітка, коли він намагається долучитися до розмови	13
Батьки давали підлітку відчуття, що Ви їм не подобається	21
Батьки принижували або критикували Вас перед іншими	17
Батьки давали підлітку відчуття, що його думки або емоції були неважливими	17
Батьки несправедливо чіпляються до підлітку	13
Батьки звинувачують підлітка у проблемах, яких він не створював	13

Батьки сміються з того, що підліток сказав або зробив у неприємний спосіб	17
Батьки називають тебе образливими іменами, наприклад, "дурний" або "потворний"	21
Батьки голосно кричать або верещать на підліткас	21
Батьки зляться так сильно, що підліток відчуває страх	17
Батьки виходять з себе	21
Батьки погрожують підлітку	17
Погрожують розбити або зіпсувати речі	17
Батьки змушують почуватися неспокійно у власному домі	13
Батьки лаються на підлітка	17
Батьки погрожують завдати шкоди близькій людині або тварині	13
Батьки змушують Вас почуватися непотрібним	21

Попри те, що відповідей «так» було не більше ніж 21%, але узагальнення відповідей привела нас до наступних форм емоційного насилля. У більшості підлітків представлені більшість з цих форм:

Емоційна занедбаність, недоступність та невідповідність. Ця форма зустрічається коли підлітки не можуть задовольнити свої потреби за допомогою ефективних і здорових форм спілкування, батьки відмахуються від дітей/підлітків, коли ті просять їх звернути на них увагу, а також можуть применшувати таланти чи досягнення дитини. Емоційно жорстокі батьки використовують тактики маніпуляції, такі як "лікування мовчаням", "відволікання уваги" і "тріангуляція", щоб створити хаос і плутанину в сім'ї. Це дозволяє батькам зберігати контроль і задовольняти власні потреби. Діти з хаотичних, емоційно насильницьких сімей часто мають проблеми з прийняттям рішень і впевненістю в собі.

Принижуюче, відкидаюче або звинувачувальне ставлення до підлітку. При цьому виді емоційного насильства батьки постійно критикують підлітків, в них розвиваються проблеми з невпевненістю в собі та низькою самооцінкою, оскільки вони не здатні приймати рішення за себе, коли виростають. Коли дитині часто кажуть, що її вибір і дії невірні, це призводить до відчуття низької самооцінки та занепокоєння тим, що вона може бути піддана словесній атаці за цей вибір. Емоційно жорстокі батьки, як правило, також схильні до звинувачень. Це відбувається тому, що у них погано розвинені навички встановлення кордонів і вирішення конфліктів. Пасивно-агресивна поведінка неймовірно поширена в сім'ях, де присутнє емоційне насильство. Деякі приклади такої поведінки включають саркастичні коментарі.

Завищені очікування щодо розвитку дитини та невідповідні або непослідовні очікування від дитини, нестабільна дисципліна, а також хибна та заплутана взаємодія з дитиною. Коли вдома багато стресу і дисфункції, це часто відображається на академічній та шкільній успішності підлітка.

Погрози. Погрози часто використовуються в сім'ях, де панує насильство, як форма покарання, і завжди є нездоровою. Така поведінка лякає дитину і підлітка, які, в свою чергу, вчаться поводитися зі страху перед покаранням, а не обов'язково тому, що дізнається, що правильно. Це може виглядати так, ніби батьки погрожують зробити щось, що поставить під загрозу емоційну чи фізичну безпеку. Наприклад, батьки можуть погрожувати знищити майно або домашніх тварин за погану поведінку або заподіяти собі шкоду за дії дитини. Погрози можуть передаватися за допомогою крику і вербальної агресії. Зростання в оточенні криків і вербальної агресії може бути жахливим і створювати постійний стан хаосу. Ця форма емоційного насильства може включати крик як покарання або використання підвищеного та агресивного тону для навіювання страху, контролю та покарання. Діти з таких сімей схильні до тривожних розладів, розладів шлунково-кишкового тракту та проблем зі шлунком через подальший стрес.

Наслідками емоційного абюзу є: низька впевненість у собі; проблеми з навчанням; поява симптомів тривоги, які можуть тривати до дорослого віку; поява симптомів депресії, початок вживання психоактивних речовин, оскільки наркотики можуть використовуватися як спосіб самозаспокоєння від травми та болю; розлади харчової поведінки, існує зв'язок між токсичним домашнім середовищем і використанням їжі як механізму подолання труднощів; збудження через стресову сімейну динаміку може призвести до безсоння та інших проблем зі сном. Розуміємо, що у дітей може розвинути КПТСР, як наслідок пережитої хронічної травми, наприклад, тривалого жорстокого поводження з дітьми або домашнього насильства.

Закінчили цей етап дослідження питанням «Чи бачиш ти свою майбутню родину такою ж як твоя?» 100% досліджуваних з другої групи відповіли – «Ні».

Проведена диференціальна діагностика депресивних станів та станів близьких до депресії за опитувальником "Шкала депресії" В.Зунга у другій групі підлітків. У них встановлено за середнім значенням ($16,68 \pm 0,08$) тенденцію до субдепресивного стану або маскованої депресії. Підлітки демонструють порушення уваги, підвищену стомлюваність, небажання щонебудь робити, звуження кола інтересів.

Таким чином, встановлено наступні форми емоційного абюзу у підлітків, що потрапили у групу Підлітки з викривленим/неглектичним батьківством: емоційна занедбаність, недоступність та невідповідність; принижуюче, відкидаюче або звинувачувальне ставлення до підлітку; завищені очікування щодо розвитку дитини та невідповідні або непослідовні очікування від дитини, погрози. Проживаючи в родинях з емоційним/психологічним насиллям, підлітки не бажають повтору теперішніх взаємин з батьками в своїй майбутній сім'ї та мають тенденцію до субдепресивного стану або маскованої депресії.

3.3. Образ відносин у майбутній родині підлітків та рекомендації батькам

Після проведення емпіричного дослідження ми з групою Підлітків з викривленим/неглектичним батьківством зрозуміли, що треба його закінчити створенням образу майбутньої родини. Враховуючи, що не існує єдиного "правильного способу" стати відомим автором оригінальних вимог і все залежить від конкретної сім'ї, конкретної ситуації та конкретної дитини. Підлітки, що прийняли участь у дослідженні точно знають як не повинно бути з опорою на власний досвід

Ми запропонували їм мозковий штурм, який є відомим інструментом креативності. Мозковий штурм - це творчий метод вирішення проблем, метою якого є генерування якомога більшої кількості нових та інноваційних ідей для вирішення проблеми чи виклику. Мозковий штурм часто відбувається в неформальній, невимушеній обстановці, де учасників заохочують вільно ділитися своїми думками, спиратися на ідеї інших і досліджувати широкий спектр можливостей. Груповий мозковий штурм дозволяє генерувати більше різноманітних ідей, а також допомагає запобігти зациклюванню людей на одній ідеї. Мозковий штурм має чотири основні принципи проведення за Alex Osborn:

- не критикуйте ідеї;
- вітаються божевільні та дикі ідеї;
- запропонуйте якомога більше ідей;
- відштовхуйтеся від інших ідей.

Мозковий штурм проходив в атмосфері психологічної безпеки, підлітки шляхом вільного мозкового штурму знаходили найкращі рішення.

Ми задали наступні запитання для збору інформації, що можуть допомогти переконатися, що всі учасники мають спільне розуміння проблеми або теми, яку обговорюють та що всі ідеї безпосередньо стосуються обговорюваної проблеми. Приклади запитань для збору інформації:

Яка передісторія проблеми, яку ми намагаємося вирішити?

Які дані ми маємо з цього питання?

Хто є ключовими зацікавленими сторонами, залученими до цієї проблеми?

Далі наводимо приклади з'ясувальних запитань, які можуть допомогти отримати більш детальну і конкретну інформацію про проблему:

Які основні причини цієї проблеми?

Які припущення ми робимо щодо цієї проблеми?

Якими можуть бути наслідки невирішення цієї проблеми?

Які існують різні точки зору на цю проблему?

Далі пішли запитання для вирішення проблеми, для винаходу потенційного рішення для її усунення

Які існують потенційні рішення цієї проблеми?

За якими критеріями ми повинні оцінювати потенційні рішення?

Як ми можемо визначити пріоритетність можливих рішень?

Які ризики та переваги кожного потенційного рішення?

Які ресурси та підтримка нам знадобляться для реалізації обраного рішення?

Далі наводимо приклади уточнюючих запитань, які можна використовувати для оцінки життєздатності потенційного рішення:

Як ми можемо перевірити життєздатність обраного рішення?

Які існують потенційні бар'єри на шляху реалізації рішення і як ми можемо їх подолати?

Як ми можемо виміряти успіх обраного рішення?

Які вимоги до ресурсів?

І на останок задали питання для роздумів, які допоможуть переконатися, що учасники мають спільне розуміння згенерованих ідей.

Що ми дізналися з цієї зустрічі?

Які ключові висновки були зроблені під час обговорення?

Чи є якісь невирішені питання або проблеми, на які нам потрібно звернути увагу?

Як ми можемо забезпечити узгодженість і підтримку з боку всіх зацікавлених сторін?

Які наступні кроки та заходи для просування вперед?

Отже вироблений образ майбутніх взаємин з підлітками відображений в рис. 3.1.

Поради для батьків

а. Щодня знаходьте час для спілкування з підлітком: спільна трапеза, кілька хвилин разом щовечора перед сном, довший час разом на вихідних тощо.

б. Знайдіть заняття, які вам подобається робити разом. Іноді підліткам важко поділитися тим, що у них на думці, під час розмови віч-на-віч. Спільна діяльність, наприклад, ігри на комп'ютері, приготування їжі, хобі, або подорож містом, може полегшити розмову. Підлітки скажуть більше, коли почуватимуться розслабленими.

с. Дозвольте підлітку побути наодинці. Підліткам потрібен час для себе і право не ділитися всім з батьками. Вони будуть більш охоче ділитися з вами важливими речами, якщо відчуватимуть, що ви їх поважаєте. Дозвіл на незалежність від вас - чудовий спосіб продемонструвати підлітку свою повагу.

д. Дозвольте підлітку мати власну думку, яка відрізняється від вашої. Свобода підлітків мати власні ідеї та погляди допомагає їм стати емоційно зрілими, оскільки вони наближаються до дорослого життя і потребують самостійного мислення.

е. Дайте зрозуміти, що ви готові і хочете слухати. "Мені справді важливо, що ти думаєш". "Твої ідеї важливі для мене". "Розкажи мені, як ти це бачиш".

ф. Дайте зрозуміти підлітку, що ви намагаєтеся зрозуміти його точку зору. "Я розумію, що ти хочеш сказати..." "Отже, для тебе дійсно важливо те, що..." Після того, як ви сказали те, що почули від підлітка, запитайте, чи правильно ви його зрозуміли.

г. Висловіть свою готовність працювати разом з підлітком над прийняттям рішення. "Давайте кожен з нас запропонує кілька ідей, як з цим впоратися". "Як би ти це зробив?" "Що, на вашу думку, має статися?"

КОЛИ
я буду батьком

Буду чітким і спокійним. Якщо підліток порушує правила, буду поводитися з ними спокійно

знаходьте час

Буду приділяти їм всю свою увагу, буду їх слухати і ділитися з ними тим, що почув і зрозумів

Буду частіше казати підлітку, що я їх люблю

Буду їх підтримувати та давати їм зрозуміти, що не очікуєте від них досконалості

Я спробую чогось навчитися в них

Буду допомагати їм засвоїти важливі уроки і подумати про те, як не повторювати помилки знову

Я розумію, що підлітки хочуть відчувати, що вони мають значення

Буду шукати рішення проблеми разом з ним

Я розумію, що підлітки - унікальні люди, які відрізняються від мене. Вони повинні відчувати, що їх приймають такими, якими вони є, навіть якщо вони роблять те, що

Я буду надавати збалансовану автономію

Я розумію, що підлітки потребують підтримки батьків

знаходьте час
для сплкування

зрозуміть точку
зору підлітка

робить щось
разом

надайте час бути
на одинці

дозвольте мати
власну думку

слухайте мене

Образ моїх
майбутніх
відносин з
підлітком

Рис.3.1. Бачення підлітками образу відносин у майбутній родині за допомогою мозкового штурму

Таким чином, ми провели мозковий штурм завдяки якому склали образ майбутньої родини з порадами для батьків.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. На першому етапі емпіричного дослідження вивчено адаптований варіант «Шкал психологічного благополуччя К. Ріфф» (Ryff's Scales of Psychological Well-being (SPWB)). Встановлено, що рівень психологічного благополуччя у досліджуваних підлітків майже за всіма показниками Шкал знаходиться на рівні нижче середньостатистичної норми. Самоприйняття як позитивне ставлення до себе представлено у більшості на середньо-низькому рівні, Шкала позитивні стосунки з іншими людьми також представлено у більшості на середньо-низькому рівні. За шкалою Автономія підлітки мають середній рівень, досліджувані прагнуть незалежності; не завжди здатні протистояти соціальному тиску, що змушує думати та діяти певним чином, регулювати поведінку зсередини та оцінювати себе на основі особистих стандартів. Шкала оволодіння навколишнім середовищем представлена не здатністю контролювати складний спектр зовнішніх дій та використовувати можливості. За шкалою Мета в житті представлений низький рівень, підлітки не можуть складати власні цілі і в них не мається відчуття напрямку власного руху життя. За шкалою Особистісне зростання також встановлений середньо-низький рівень. В досліджуваних слабо представлено почуття постійного розвитку та відчуття того, що людина зростає і розширюється; але є відкритість до нового досвіду; реалізація свого потенціалу та сприйняття покращення себе та поведінки з часом.

2. З'ясовано особливості дитячо - батьківських відносин у теперішньому спираючись на суб'єктивні оцінки підлітків. Показано, що 40,7% підлітків не пишаються своїми батьками, 48,1% і 55,6 % мало знають інтереси

та хоббі батьків відповідно, 91% не можуть поділитися своїми проблемами й таємницями відповідно, 55,6 % не цікавляться справами на роботі батьків. Щодо ставлення батьків то, 67% підлітків вважають що батьки формально ставляться до їх навчання й 40,7% підлітків не проводять з батьками вільний час.

3. Досліджено батьківські установки. Відомо, що виділяють чотири стилі виховання, які по-різному впливають на поведінку дитини. Потураюче або Поблажливе батьківство (Permissive Parenting) встановлено у 18% підлітків це більше про дружні стосунки з дітьми, ніж про те, щоб підживлювати уявлення про те, що батьки повинні бути суворими, як і належить. Недбале батьківство (Neglectful Parenting) представлено у 38% підлітків не отримує достатньої турботи чи настанов і відчуває себе обділеною увагою. Підлітки назвали наступні ознаки такої поведінки: батьків. Авторитетне батьківство (Authoritative Parenting) представлено у 18 % підлітків. Авторитетні батьки часто беруть участь у прийнятті рішень та вчинках своєї дитини. Вони встановлюють певні правила та очікування, застосовуючи при цьому підхід підтримки та вирішення проблем. Точка зору дитини часто розуміється і враховується під час частого спілкування. Авторитарне виховання (Authoritarian Parenting) представлено у 25,9 % підлітків. Батьківське ставлення спрямоване на суворі правила і високу вимогливість. Цей тип передбачає жорсткі рішення та одностороннє спілкування з низькою швидкістю реагування. Рішення і вибір дитини не вважаються важливими і безпідставно нехтуються.

4. Вивчено ставлення до батьків за допомогою однойменної шкали модифікованого опитувальника для ідентифікації типів акцентуацій характеру підлітків (О. Лічко, С. Подмазін). Показано, що 9 % підлітків дуже бояться залишитися без батьків, 22 % люблять одного/двох батьків, 17 % вважають, батьків потрібно поважати. Але 18 % відповіли, що батьки здаються їм чужими, 17 % мають образу на них, 9 % підлітків вважають, що в дитинстві батьки приділяли недостатньо уваги їх здоров'ю, 7,8 % вказують на те, що

батьки не нали того, що необхідно для життя, 22 % вважають, що батьки пригноблюють їх й у всьому навязують свою волю та 18% не виносять, коли їми командують та наказують їх, 2,3% вважають себе винними перед батьками. За допомогою цього опитування встановлено ознаки деяких акцентуацій характеру

5. Проаналізовано фрази/вислові батьків, які вони часто вживають, спілкуючись с підлітками. Усі відповіді підлітків розподілили на 2 протилежні групи: група підлітків, що відзначають добре спілкування з батьками, що включають наступне: батьки вислуховують і намагаються зрозуміти точку зору підлітка. Ці батьки підтримують автономію підлітка. Друга група підлітків де батьки частіше розмовляють з підлітком зверхньо, засуджують та критикують їх. Такі вислові батьків часто ведуть до високого рівню конфліктності, зниженню почуття безпеки і гідності у підлітків.

6. Проведено математично-статистичну обробку даних (кореляційний і факторний аналізи). Для цього підлітків, що брали участь у дослідженні було розподілено на 2 групи: Підлітки, хто вдоволені родинними відносинами й Підлітки, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство. В цих групах був проведений кореляційний і факторний аналіз і встановлено відповідно по групах 3 і 2 фактори, які є ведучими в їх образі родини і взаємин з батьками.

В першій групі - Підлітки, хто вдоволені родинними відносинами

1 фактор «Батьківська любов» в нього ввійшли наступні змінні:самоприйняття (,678), теплота (,589), турбота (,568),залученість у навчання дитини(,498). 2 фактор «Розуміння» в нього ввійшли наступні змінні: авторитетний стиль виховання (,576), послідовні правила (,504),спільне проведення особливого часу(,488). 3 фактор «Врахування дорослішання»: автономія, (,506), стосунки з іншими (,486), Батькі надто мене пригноблювали й у всьому навязували свою волю(-,468). Отже, підліткам першої групи властиво відчуття підтримки з боку батьків, які надають їм не тільки підтримку та заохочення з любов'ю, підлітки відчувають емоційну близькість і зв'язок з батьками, а також вирішують проблеми разом, батьки залишаються

важливим джерелом емоційної підтримки та надають підліткам необхідний баланс у автономії, підлітки можуть розраховувати на їхню допомогу, коли це необхідно. Анкетування продемонструвало, що 84 % підлітів першої групи позитивно відповіли на питання «Чи бачиш ти свою майбутню родину такою ж як твоя?» та 73% підлітків першої групи вважають, що є оптимістами (шкала LOT-R)

В другій групі - Підлітки, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство:1 фактор «Недбалий і авторитарний стиль виховання» в нього ввійшли наступні змінні: автономія (-, 648), особистісне зростання (-,588), довіра батькам(-, 544). 2 фактор «Батьки - чужі» в нього ввійшли наступні змінні: спільне проведення особливого часу(-,508), хоббі батьків(-, 468), Мої батьки мене не розуміють і здаються мені чужими (, 488), батьки мене засуджують та критикують (,446). Отже, підліткам другої групи не властиво відчуття підтримки з боку батьків, а властивими є взаємовідносини зверху вниз («як я казав, так і буде »), підлітки не відчувають емоційну близькість і зв'язок з батьками, а також неглектичні відносини – зневага потребами, інтересами і особистістю підлітка та надання шкоди самооцінці підлітків, що в свою чергу зменшує їх рівень психологічного здоров'я .

7. Вивчено особливості емоційного насильства в підлітків, хто відчуває викривленим/неглектичним батьківство. Оскільки не існує комплексного інструменту для оцінки всіх категорій емоційного насильства, то ми використали елементи загальновідомого опитувальника емоційного насильства (EAQ) . У більшості підлітків представлені наступні форми емоційного насильства: Емоційна занедбаність, недоступність та невідповідність, Принижуюче, відкидаюче або звинувачувальне ставлення до підлітку, Завищені очікування щодо розвитку дитини та невідповідні або непослідовні очікування від дитини, Погрози. Показано, що наслідками емоційного абюзу є: низька впевненість у собі; проблеми з навчанням; поява симптомів тривоги, які можуть тривати до дорослого віку; поява симптомів депресії, початок вживання психоактивних речовин, оскільки наркотики

можуть використовуватися як спосіб самозаспокоєння від травми та болю; розлади харчової поведінки, існує зв'язок між токсичним домашнім середовищем і використанням їжі як механізму подолання труднощів; збудження через стресову сімейну динаміку може призвести до безсоння та інших проблем зі сном. Розуміємо, що у дітей може розвинути КПТСР, як наслідок пережитої хронічної травми, наприклад, тривалого жорстокого поводження з дітьми або домашнього насильства. Проживаючи в родинах з емоційним/психологічним насиллям, 100% підлітків не бажають повтору теперішніх взаємин з батьками в своїй майбутній сім'ї та мають тенденцію до субдепресивного стану або маскованої депресії.

8. Після проведення емпіричного дослідження група Підлітків з викривленим/неглектичним батьківством пройшли мозковий штурм, який є відомим інструментом креативності, щодо складення образу майбутньої родини. Мозковий штурм - це творчий метод вирішення проблем, метою якого є генерування якомога більшої кількості нових та інноваційних ідей для вирішення проблеми чи виклику. Мозковий штурм відбувався в неформальній, невимушеній обстановці. В результаті був вироблений образ взаємин в їх майбутній родині, що відображено у рисунку та надані поради для власних батьків.

ВИСНОВКИ

1. Розглянуто сім'ю як складну систему та вплив дисфункціональних відношень на розвиток дитини. Показано, що сімейні структури не є ідентичними, усі вони мають три спільні елементи: ієрархія влади, визначення меж функціональний розподіл обов'язків між членами сім'ї. Зазначено, що з точки зору теорії сімейних систем, функціонування сім'ї визначається процесами та взаємодіями, в які включені її члени з метою задоволення своїх потреб, прийняття рішень, встановлення цілей і встановлення правил для себе та для системи в цілому. Продемонстровано, що протягом кількох десятиліть теорії сімейних систем надавали унікальне розуміння міжособистісного впливу на психологічні та поведінкові проблеми дітей та підлітків. Розглянуто дисфункціональна сім'я як передумова негативного психічного стану дітей. Надано класифікацію дисфункціональних родин (контролююча, хаотична, співзалежна та інші). Надано визначення дисфункційній сімейній системі, як такій, що існує тоді, коли проблеми в одному або декількох ієрархічних, граничних або узгоджувальних елементах її структури погіршили її ресурси для подолання та ефективної адаптації до контекстуальних стресорів.

2. Проаналізовано підлітковий вік, батьківські стилі виховання, що тісно перетинаються з підлітково-батьківськими стосунками. Надано коротку характеристику підлітковому віку, який часто описують як такий, що починається в біології і закінчується в культурі. Показано, що вчені зазвичай поділяють підлітковий вік на три періоди: ранній підлітковий вік (зазвичай 10-13 років), середній підлітковий вік (14-17 років) і пізній підлітковий вік (18 до початку 20-х років). Зазначено, що підлітковий вік є важливим етапом розвитку, коли багато систем залучені до складного процесу, який впливає на мислення та планування підлітком дорослого життя та майбутніх очікувань. Показано, що батьківські стилі виховання тісно перетинаються з підлітково-батьківськими стосунками загалом. Емоційне жорстоке поводження впливає на психічний та фізичний розвиток дитини і може призвести до зниження

академічної успішності, IQ, пам'яті, здатності до навчання та об'єму мозку. Підлітки, які стали жертвами емоційного жорстокого поводження, також страждають від широкого спектру соціальних та поведінкових труднощів. У неблагополучній сім'ї проблеми, як правило, залишаються надовго, оскільки діти не задовольняють свої попередні потреби; тому негативна, патологічна поведінка батьків має тенденцію домінувати навіть у їхньому дорослому житті.

3. Встановлено особливості сприймання родинних відносин підлітками і їх рівень благополуччя. Встановлено, що рівень психологічного благополуччя у досліджуваних підлітків майже за всіма показниками знаходиться на рівні нижче середньостатистичної норми. Визначено дві групи підлітків, що брали участь у дослідженні: Підлітки, хто вдоволені родинними відносинами й Підлітки, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство. Підліткам першої групи властиво відчуття підтримки з боку батьків, які надають їм не тільки підтримку та заохочення з любов'ю, підлітки відчувають емоційну близькість і зв'язок з батьками, а також вирішують проблеми разом, батьки залишаються важливим джерелом емоційної підтримки та надають підліткам необхідний баланс у автономії, підлітки можуть розраховувати на їхню допомогу, коли це необхідно. Продемонстровано, що 84 % підлітків першої групи позитивно відповіли на питання «Чи бачиш ти свою майбутню родину такою ж як твоя?» та 73% підлітків першої групи вважають, що є оптимістами. Підліткам другої групи не властиво відчуття підтримки з боку батьків, а властивими є взаємовідносини зверху вниз, підлітки не відчувають емоційну близькість і зв'язок з батьками, а також вони знаходяться у неглектичних відносинах, де зневажають їх потреби, інтереси і особистість та надають шкоди самооцінці підлітків, що в свою чергу зменшує їх рівень психологічного здоров'я .

4. Вивчено особливості емоційного насильства в підлітків, хто відчуває викривлене/неглектичне батьківство та встановлено їх образ відносин у майбутній родині. У більшості підлітків представлені наступні

форми емоційного насильства: емоційна занедбаність, недоступність та невідповідність, принижуюче, відкидаюче або звинувачувальне ставлення до підлітка, завищені очікування щодо розвитку дитини та невідповідні або непослідовні очікування від дитини, погрози. Проживаючи в родинях з емоційним/психологічним насиллям, 100% підлітків не бажають повтору теперішніх взаємин з батьками в своїй майбутній сім'ї та мають тенденцію до субдепресивного стану або стану маскованої депресії. Після проведення емпіричного дослідження група Підлітків з викривленим/неглектичним батьківством пройшли мозковий штурм, щодо складення образу майбутньої родини. Мозковий штурм - це творчий метод вирішення проблем, метою якого є генерування якомога більшої кількості нових та інноваційних ідей для вирішення проблеми чи виклику. В результаті був вироблений образ взаємин в їх майбутній родині, що відображено у рисунку та надані поради для власних батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. - 1989. - № 1. - С. 119-122.
2. Бурлачук Л.Ф. Коржова Е.Ю. Введение в психологию жизненных ситуаций. М., 1998.
3. Вікова і педагогічна психологія: Практикум / Черкаський держ. технологічний ун-т / Н. Старовойтенко (уклад.). – Черкаси, ЧДТУ, 2003. – 51с.
4. Кузнєцов М.А. Психологічні механізми та детермінанти підтримки здоров'я людини / М.А. Кузнєцов, Л.М. Зотова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. - 2016. - Вип. 53. - С. 102-125. - Режим доступу: <file:///C:/Users/home/Downloads/777-1530-1-SM.pdf>
5. Литвиненко О.Д. Адаптаційний потенціал як система адаптивностей особистості/О.Д. Литвиненко //Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія :Психологічні науки. – Херсон : Гельветика, 2018. – Т.1, Вип. 2.– С. 74- 81
6. .Малішевська А. П. Психологічне насильство і обдарована дитина / А.П. Малішевська, В.В. Хмелько, Н.М. Хмелько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
7. Особистісні ресурси людини на різних етапах життя : колективна монографія / заг. ред. З. О. Кіреєва – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 256 с.
8. Терлецька Л. Основи психодіагностики /Л. Терлецька. – К.: “ГЛАВНИК”, 2006. – 144 с.
9. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека / Т. М. Титаренко, Т. О. Ларіна. – К. : Марич, 2009. –76 с. (Серія «Бібліотечка соціального працівника»).

10. Allen, J. P., Hauser, S., Bell, K. L., Boykin, K. A., & Tate, D. C. (1995). *Autonomy and relatedness coding system manual* Unpublished manuscript, University of Virginia at Charlottesville.
11. Allen JP, Hauser ST, Bell K, O'Connor TG. Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego-development and self-esteem. *Child Development*. 1994;65:179–194.
12. Allen JP, Hauser ST, Eickholt C, Bell KL, O'Connor TG. Autonomy and relatedness in family interactions as predictors of expressions of negative adolescent affect. *Journal of Research on Adolescence*. 1994;4(4):535–552.
13. Armsden GC, Greenberg MT. The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 1987;16:427–454. [
14. Axinn, W., Duncan, G. J., & Thornton, A. (1997). The effects of parents' income, wealth, and attitudes on children's completed school and self-esteem. In G. J. Duncan & J. Brooks-Gunn (Eds.), *Consequences of growing up poor*. New York; Russell Sage Foundation.
15. Aponte R. The communications revolution and its impact on the family: Significant, growing, but skewed and limited in scope. *Marriage Fam. Rev.* 2009;45:576–586
16. Bandura A., Caprara G.V., Barbaranelli C., Regalia C., Scabini E. Impact of family efficacy beliefs on quality of family functioning and satisfaction with family life. *Appl. Psychol.* 2011;60:421–448.
17. Bai Q., Bai S., Dan Q., Lei L., Wang P. Mother phubbing and adolescent academic burnout: The mediating role of mental health and the moderating role of agreeableness and neuroticism
18. Baym N.K., Zhang Y.B., Kunkel A., Ledbetter A., Lin M.C. Relational quality and media use in interpersonal relationships. *New Media Soc.* 2007;9:735–752

19. Broderick C.B. *Understanding Family Process: Basics of Family Systems Theory*. SAGE; Newbury Park, CA, USA: 1993
20. Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Aronson.
21. Collins, W. A. (1990), Parent-child relationships in the transition to adolescence: continuity and change in interaction, affect, and cognition. In R. Montemayor, G. R. Adams, & T. P. Gullotta (Eds.), *From childhood to adolescence: A transitional period? Advances in adolescent development* (Vol. 2, pp. 85–106). Newbury Park, CA: Sage.
22. Gardner, R A. (1998). *The parental alienation syndrome* (2nd. Ed.). Cresskill, NJ: Creative Therapeutics.
23. Caplan S.E. Preference for online social interaction: A theory of problematic Internet use and psychosocial well-being. *Commun. Res.* 2003;30:625–648.
24. Caprara G.V., Regalia C., Scabini E., Barbaranelli C., Bandura A. Assessment of filial, parental, marital, and collective family efficacy beliefs. *Eur. J. Psychol. Assess.* 2004;20:247–261.
25. Carvalho J., Francisco R., Relvas A.P. Family functioning and information and communication technologies: How do they relate? A literature review. *Comput. Hum. Behav.* 2015;45:99–108
26. Chesley N., Fox B. E-mail's use and perceived effect on family relationship quality: Variations by gender and race/ethnicity. *Sociol. Focus.* 2012;45:63–84.
27. Castells M. *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Volume 1 Oxford; Blackwell Publishers; Hoboken, NJ, USA: 1996
28. Caso D. L'uso di Internet e il benessere psicosociale in adolescenza: uno studio correlazionale. *Psicol. Della Salut.* 2015;2:141–155
29. Coyne S.M., Padilla-Walker L.M., Fraser A.M., Fellows K., Day R.D. "Media Time= Family Time" Positive Media Use in Families with Adolescents. *J. Adolesc. Res.* 2014;29:663–688.

30. Duggan M., Lenhart A., Lampe C., Ellison N. Parents and Social Media: Mothers are Especially Likely to Give and Receive Support on Social Media. Pew Internet and American Life Project; Washington, DC, USA: 2015
31. Devitt K., Roker D. The role of mobile phones in family communication. *Child. Soc.* 2009;23:189–202.
32. Galvin K.M., Dickson F.C., Marrow S.R. Systems theory: Patterns and (w)holes in family communication. In: Braithwaite D.O., Baxter L.A., editors. *Engaging theories in family connection: Multiple perspectives*. SAGE; Thousand Oaks, CA, USA: 2006. pp. 309–324
33. Goldenberg, I., & Goldenberg (2004). *Family therapy: An overview* (6th Ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
34. Gonzales NA, Cauce AM, Friedman RJ, Mason CA. Family, peer; and neighborhood influences on academic achievement among African-American adolescents: One-year prospective effects. *American Journal of Community Psychology*. 1996;24(3):365–387
35. Gallop, R. (2002). Failure of the capacity for self-soothing in women who have a history of abuse and self-harm. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8(1), 20-26.
36. Haddon L. Domestication analysis, objects of study, and the centrality of technologies in everyday life. *Can. J. Commun.* 2011;36:311
37. Hertlein K.M. Digital dwelling: Technology in couple and family relationships. *Fam. Relat.* 2012;61:374–387. doi: 10.1111/j.1741-3729.2012.00702.x.
38. Hiniker A., Schoenebeck S.Y., Kientz J.A. Not at the dinner table: Parents' and children's perspectives on family technology rules; Proceedings of the 19th ACM Conference on Computer-Supported Cooperative Work & Social Computing; San Francisco, CA, USA. 27 February–2 March 2016;
39. Huisman S., Edwards A., Catapano S. The impact of technology on families. *Int. J. Educ. Psychol. Community.* 2012;2:44–62

40. Querido, J. G., Warner, T. D., & Eyberg, S. M. (2002). Parenting styles and child behavior in African American families of preschool children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 31 (2), 272-277
41. Jones, J. H., Call, T. A., Wolford, S. N., & McWey, L. M. (2021). Parental stress and child outcomes: The mediating role of family conflict. *Journal of Child and Family Studies*, 30(3), 746-756.
42. James, O. (1995). *Juvenile violence in a winner-loser culture*. New York: Free Association Books.
43. Kilpatrick, A. C. & Holland, T. P. (2006). *Working with families: An integrative model by level of need*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
44. Kaiser Family Foundation . *Generation M2: Media in the Lives of 8- to 18-Year Olds*. Kaiser Family Foundation; Menlo Park, CA, USA: 2010
45. Lanigan J.D. A sociotechnological model for family research and intervention: How information and communication technologies affect family life. *Marriage Fam. Rev.* 2009;45:587–609.
46. Levi, T. M., & Orlans, M. (1998). *Attachment trauma and healing: Understanding and treating attachment disorder in children and families*. Washington D.C.: CWLA Press.
47. Nichols M. P., & Schwartz R. C. (2006). *Family therapy: Concepts and methods* (7th ed). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
48. Minuchin, S. (1982). Reflections on boundaries. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52, 655-663.
49. McAdams, C. R., & Foster, V. A. (1999). A conceptual framework for understanding client violence in residential treatment. *Child & Youth Care Forum*, 28(5), 307-328.
50. Olson, D.H., DeFrain, J. (1997). *Marriage and the family: Diversity and strengths*. Mountain View, CA: Mayfield, P. 9.
51. Park K. 22nd ed. Jabalpur: Banarsidas Bhanot; 2013. *Park's text book of Preventive and Social Medicine*.

52. D'Onofrio B, Emery R. Parental divorce or separation and children's mental health. *World Psychiatry*. 2019 Feb;18(1):100-101. doi: 10.1002/wps.20590
53. Palen L., Hughes A. When home base is not a place: Parents use of mobile telephones. *Pers. Ubiquitous Comput*. 2007;11:339–348
54. Pourmovahed Z, Yassini Ardekani SM, Mazloomi Mahmoodabad SS, Zareei Mahmoodabadi H. Implementation of the McMaster Model in Family Therapy: Effects on Family Function in Married Couples. *Iran J Psychiatry*. 2021 Jan;16(1):60-67. doi: 10.18502/ijps.v16i1.5380.
55. Radesky J., Miller A.L., Rosenblum K.L., Appugliese D., Kaciroti N., Lumeng J.C. Maternal mobile device uses during a structured parent-child interaction task. *Acad. Pediatrics*. 2014;15:238–244.
56. Rubin, A. M., West, D. V. & Mitchell, W. S. (2001). Differences in aggression, attitudes toward women, and distrust as reflected in popular music preferences. *Media Psychology*, 3, 25–42
57. Patterson, G.R. (1982). *Coercive family processes*. Eugene, OR: Castilia Publishing.
58. Rush, E. (2011). A response to Taylor: the full picture of sexualisation of children debate. *Australian Journal of Early Childhood Education*, 36(4), 111-119.
59. Scabini E., Marta E., Lanz M., editors. *Transition to Adulthood and Family Relations: An Intergenerational Perspective*. Routledge; London, UK: 2006.
60. Stevenson-Hinde J, Akister J. The McMaster Model of Family Functioning: observer and parental ratings in a nonclinical sample. *Fam Process*. 1995;34(3):337–47
61. Selvini Palazzoli, Mara (trans. VF DiNicola) (1985). "Anorexia nervosa: A syndrome of the affluent society". *Transcultural Psychiatry* (in Italian). Montreal. 22 (3): 199–205
62. Stern M.J., Messer C. How family members stay in touch: A quantitative investigation of core family networks. *Marriage Fam. Rev*. 2009;45:654–676. doi: 10.1080/01494920903224236. [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

63. Storch, S. A. & Whitehurst, G. J. (2001). The role of family and home in the literacy development of children from low-income backgrounds. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 92, 53-71
64. Trask BS. New York: Springer; 2010. *Globalization and families: Accelerated systemic social change*.
65. The Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005, *Gazette of India*. No. 43 of 2005. [Last accessed on 2013 Aug 19].
66. Trost, J. (1998). LAT relationships now and in future. In K. Matthijs (Ed.), *The family: Contemporary perspectives and challenges*. Leuven University Press, P.
67. Trempala, J., & Malmberg, L.-E. (Eds.). (2002). *Adolescents' future orientation. Theory and Research*. New York, NY: Lang
68. Walsh, W. M. & McGraw, J. A. (2002). *Essentials of family therapy: A structured summary of nine approaches (2nd Ed.)*. Denver, CO: Love Publishing Company.
69. Yilmaz Bodur, Z. & Aktan, S. (2021). A research on the relationship between parental attitudes, students' academic motivation and personal responsibility. *International Journal on Social and Education Sciences (IJonSES)*, 3(4), 636-655. <https://doi.org/10.46328/ijonSES.187>
70. We Are Social . *Digital in Italia 2018*. We Are Social; London, UK: 2018.
71. Williams A.L., Merten M.J. Family: Internet and social media technology in the family context. *Fam. Consum. Sci. Res. J.* 2011;40:150–170
72. Zhong B. From smartphones to iPad: Power users' disposition toward mobile media devices. *Comput. Hum. Behav.* 2013;29:1742–1748.